

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Nzudzanyo na Ndondangudo (Tracker) zwa Pułane dza u Funza dza Nwaha (ATP) dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho Luambo Lwa Hayani: Tshivenda

Gireidi ya 3 Themo ya 4

Zwi re ngomu

Marangaphanda	1
Tshoḁea dza Puḁane dza U funza dza Nwaha (ATP) dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho	2
Zwikili zwa Luambo lwa Hayani (HL)	2
Magudiswa a Luambo lwa Hayani	2
Foniki na U vhala Ha Tshigwada Hu na U sumbiwa Nḁila	2
U thoma Rothini ya U guda Luambo (U vhala na U nwala)	6
Rothini yo Anganywaho ya Vhege ya Luambo Lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo	7
Nyito dzo Anganywaho dza Luambo Lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo (dzi no fusha tshoḁea dza ATP)	8
Foniki na U vhala Ha Tshigwada Hu na U sumbiwa Nḁila	18
Phurogireme ya Foniki: Tshivenda Luambo lwa Hayani	19
Muhanga wa Nzudzanyo na Ndongangudo	23
Thero ya 1	24
Thero ya 2	26
Thero ya 3	28
Thero ya 4	30
Thero ya 5: Ndovhololo	32
Phurogireme ya U linga	34
Mutevhemuḁoli: Luambo lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo (FP)	34
U linga Vhukoni	36
U shumisa Rubiriki	36
Tshandulelo	37
Ri na fulufhelo la uri tsumbandila iyi i ḁo vha thusa	37
U linga Vhukoni: Khadi ya Tshikoro	38
Gireidi ya 3 Themo ya 4: Mushumo wa U linga ha Fomaḁa wa Sambula	39

Marangaphanda

Ha Vhadededzi/Vhagudisi Vha Vhuimo ha Muteo,

Dwadze la COVID-19 lo ri sia ri na khaedu khulu kha zwa pfunzo. Musi ri tshi khou humela kha 'u funza ho dowealeho', rothe ri tea u shuma nga vhuṭali na nga mafulufulu u itela u vha na vhuṭanzi uri ri vhuwedzedza sisiteme yashu tshiimoni tshayo.

Hezwi zwi do vha na ndeme khulwane kha vhuimo ha muteo, hune vhana vha guda zwikili zwa muteo/murango zwa u vhala na u ṅwala. Afrika Tshipembe li lila uri vhone vha lingedze nga nungo dzothe u shomedza vhagudi vhavho nga zwikili zwo raloho, u itela uri vha si tou guda fhedzi u vhala, vha khunyeledze vha tshi vho kona 'u vhalela u guda'.

Liṅwalwa ili lo itelwa u vha thusa u swikelela tshipikwa hetshi. Musi vha tshi shumisa puṭane iyi vha tshi tevhedza sisiteme (thevhekano ya zwithu), ri na fulufhelo la uri vha do kona u lulamisa zwe zwa khakhiswa nga u xeelwa nga tshifhinga tsha u funza na u guda, vha vhuwedzedza vhagudi vhavho kha levele yo vha teaho.

Ri khou dzula ro vha livhutshela u diimisela havho u shuma, u digana na u shumesa he ra lavhelela kha vhone.

A zwi timatimisi uri vha khou fhaṭa lushaka.

Ri vha tamela mashudu kha themo ino,

Thimu ya NECT ya Luambo lwa Hayani

Thodea dza Pułane dza U funza dza Nwaha (ATP) dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho

- Hu na vhege dza 10 kha ATP dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho dza DBE dza Themo ya 4.
- Vhege idzi dza 10 dzo khethekanywa dza bva saikiłi dza u guda dza 5.
- Kha saikiłi inwe na inwe ya vhege mbili, zwiteńwa (zvipiđa) zwoťhe zwa u guda luambo (u vhala na u nřwala) zwi tea u funziwa nga nđila i tevhelaho, hu tshi shumiswa tshifhinga tsha fhasisa tsho avhelwaho:

KUAVHELE KWA TSHIFHINGA TSHA FHASISA KWA CAPS	GIREIDI YA 1	GIREIDI YA 2	GIREIDI YA 3
U thetshelesa na U amba	Minete ya 45	Minete ya 45	Minete ya 45
U vhala na Foniki	Awara dza 4 na minete ya 30	Awara dza 4 na minete ya 30	Awara dza 4 na minete ya 30
Muńwalo	Awara ya 1	Minete ya 45	Minete ya 45
U nřwala	Minete ya 45	Awara ya 1	Awara ya 1
GUŤE	AWARA DZA 7	AWARA DZA 7	AWARA DZA 7

Zwikili zwa Luambo lwa Hayani (HL)

- ATP dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho dza HL dzo dzudzanywa uri dzi sumbedze vhadededzi zwikili zwine vha tea u fhaťa kha tshiteńwa (tshipiđa) tshinwe na tshinwe tsha luambo.
- Zwi na ndeme uri vha dzhieze nzhele uri kha vhege dzińwe na dzińwe mbili, zwikili zwine zwa tea u aluswa zwi anzela u fana kha tshiteńwa tsho tiwaho, ngauralo, hu na u dovhola hunzhi u itela u alusa na u khwaťhisa zwikili.

Magudiswa a Luambo lwa Hayani

- Kha vhege dzińwe na dzińwe mbili, vhadededzi vha tea u nanga thero.
- Ndi thero yeneyi ine ya řalisa magudiswa a saikiłi.
- Sa tsumbo, arali mudededzi / mugudisi a nanga thero ya '**Roťhe ri a dzhena tshikolo**', zwi amba uri magudiswa oťhe a tea u yelana na thero iyi, hu tshi katelwa:
  - Divhaipfi** ine ya khou funziwa, tsumbo: **vhala; řumanya; vhambedza; guda; Tshaina; gireidi ya u thoma**, nz.
  - Zwidade kana nyimbo** dzine dza funziwa, tsumbo: **Tshikolo tshi tshi bva**
  - Tshiřori tsha **u vhala khathihi na vhagudi** tshi no khou vhaliwa, tsumbo: Tshiřori tshi re na řhoho i no ri: **Khombo luvhandeni!**
  - Nyito ya u nřwala** ine vhagudi vha tea u ita, tsumbo: **Nřwalani mafhungo a 2 nga zwine vhagudi vha Afrika Tshipembe na Tshaina vha ita.**

Foniki na U vhala Ha Tshigwada Hu na U sumbiwa Nđila

- Phurogireme ya foniki na u vhala ha tshigwada hu na u sumbiwa nđila, ndi one magudiswa e oťhe ane a si yelane na thero.

- U itela u kona u guda u vhala, vhagudi vha tea u gudiswa mibvumo ya luambo i tshi tou tevhekana nga ngona, khathihi na u i vanga na u i fhandekanya.
- U bva afho, vha tea u ita ndowendowe ya u vhala maipfi na zwiṭori vha tshi shumisa ndivho yavho ya mibvumo (foniki) kha u bula maipfi.

Kha ri vhone uri ndi zwikili zwifhio na magudiswa afhio zwe zwa dodombedzwa kha ATP ya Gireidi ya 3 Themo ya 4:

MANWELEDZO A ATP YA U THIVHA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO LOZWEAHO: GIREIDI YA 3 THEMO YA 4
U THETSHELESA NA U AMBA
<p>Mugudi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 U davhidzana hawe na vhaṅwe, u hu shumisa sa tshikili tsha u tshilisana na vhaṅwe, a ṭanganedza na u ṭhonifha kuambeke kwa vhaṅwe. 2 U anganya (dzinginya) thandululo dza thaidzo. 3 U rera nga thandululo dza thaidzo a tshi shumisa zwikili zwa nṭha zwa u elekanya. 4 U thetshelisa zwidombedzwa zwa zwiṭori a fhindula mbudzisoṭhalutshedzwa. 5 U shumisa ḍivhaipfi i no dzulela u aluwa musi a tshi amba. 6 U anetshela tshiṭori tshi re na mathomo, muthumbu na magumo. 7 U ita mukumedzo wa oraḷa, u anetshela nyusi (mafhungomaitei) kana a amba nga tshenzhelo yawe hu na ndunzhendunzhe na thevhekano ya zwiwo. 8 U anetshela tshiṭori a tshi shumisa luambo lwa u ṭalutshedza, u amba nga zwanḍa na u shumisa u vinyuwa ha tshifhaṭuwo. 9 U ita miswaswo na thai a tshi shumisa luambo lwa khumbulelwa. 10 U shumisa voḷumu na khalo nga ngona. 11 U bula vhuḍipfi na mihumbulo malugana na maṅwalwa a ṅea zwiitisi. 12 U wana zwiitisi na mvelelo kha tshiṭori. 13 U shumisa mathemo a no nga maiti, tshiitwa, mbudziso, tshitatamennde, ndaela, ppanywa, tshigagarukela musi a tshi khou amba nga ha maṅwalwa. 14 U a pfesesa na u shumisa luambo lwa thero dziṅwe-vho.

FONIKI

Tsivhudzo ya mudededzi / mugudisi:

- Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vha fhaṭa na u ṭhukukanya maipfi:
  - Nga kubulelwe (u ṭalukanya mibvumo)
  - Nga kubulelwe na nga u vhona (foniki)

Mugudi:

- 1** U fhaṭa maipfi a tshi shumisa zwikili zwa foniki zwe a funzwa ṅaṅwaha.
- 2** U paḍukanya maipfi a madungo manzhi, a bva madungo, sa tsumbo: mu - ḍi.
- 3** U peleṭa maipfi nga ngona kha dikhithesheni na zwoṭhe zwo tou ṅwalwaho.
- 4** U shumisa maipfi ane a bulwa u fana na u peṭeṭiwa u fana fhedzi a tshi amba zwo fhambanaho, sa tsumbo, ṭula (ha ṭhulo na ha zwiito zwi no amba tshiwo tshi sa takadzi.)
- 5** U shumisa pfanywa na mafhambanyi.
- 6 U ṭalukanya na u vhala:**
  - a** Fonikidzoṭhe dze a guda u swika zwino.
  - b** Maipfi a re na mibvumomibvumelani ya pfalandoṭhe ntswa dzi no swika 5, sa tsumbo 'ai' sa kha aini, makai, 'oi' sa kha goloi, 'ou' sa kha khou
  - c** Pfalandoṭhe mbili dzine dza fana sa 'aa' na 'ee' sa kha ndaa na ee (u tenda).
  - d** Themba dza maḷeḷere mararu sa 'fhw' na 'khw' sa kha fhufhwa na khwashaba.
  - e** U ṭalukanya uri mupeṭeṭo muthihi u a imela mibvumo yo fhambanaho, tsumbo, 'zwitshili' na 'zwitshili'.
  - f** Thangi na mitshila sa ku- , ma-, -ho, -ni.

MUṆWALO

Mugudi

- 1** U shumisa muṅwalo wa u ganḍisa kha zwoṭhe zwine a ṅwala.
- 2** U ṅwalulula (kopa) zwibveledzwa zwo tou ṅwalwaho nga muṅwalo wa u pomba nga ngona na hone e na vhudele.
- 3** U dzhiela nzhele kha kuvhumbelwe kwa ḷeḷere na u sia zwickhala (mavhaka) kha muṅwalo wa u ganḍisa kana wa u pomba.
- 4** U ṅwala nga vhudele zwi tshi vhone a tshi ḍifulufhela na nga luvhilo kha muṅwalo wa u ganḍisa kana wa u pomba.
- 5** U edzisa u ṅwala nga peni kha muṅwalo wa u ganḍisa kana wa u pomba.
  - *Lushaka lwa kuṅwalele lu ḍo ṭaluswa nga mbekanyamaitete (phoḷisi) ya muṅwalo ya tshikolo kana mbekanyamaitete ya vundu (phurovintsi).*

U VHALA NA VHAGUDI

Notsi dza mudededzi / mugudisi:

- Kha vha vheye vhagudi kha zwigwada zwa vhukoni ha u vhala hu no lingana.
- Kha vha nange mañwalwa/bugu dza levele yo teaho tshigwada tshiñwe na tshiñwe.
- Kha vha thetshelese musi muñwe na muñwe a re kha tshigwada a tshi vhala e eṭhe vha mu thuse musi a tshi khou vhala.

Mugudi:

- 1 U vhalela mbiluni (ngomu) na nṭha zwi re buguni yawe musi a tshi khou vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.
- 2 U shumisa maipfimaḡowelwa, foniki, na zwikili zwa u dikhouda tshivhumbeo na zwi re ngomu.
- 3 U shumisa zwikili zwa tsenguluso ya zwi re ngomu na tshivhumbeo kha u pfesesa.
- 4 U vhala a tshi vho tou elela, e na luvhilo na mutsindo e nawo.
- 5 U vhea iṭo kha kuvhalele kwae (u dikhouda) na kupfesesele kwawe musi tshi khou vhala.
- 6 U shumisa ngona dzo fhambanaho dza u ḡikhakhulula musi a tshi vhala, a tshi awela na u ita nḡowendowe kha ipfi musi a sa athu ḡi bulela nṭha.
- 7 U tamba mitambo ya maipfi ine ya ṭoḡa nḡivho ya u vhala na ḡivhaipfi na zwikili.

U VHALA E EṬHE (NGA EṬHE)

Mugudi:

- 1 U vhalela nṭha phathinara yawe (muñwe ngae.)
- 2 U vhala nga eṭhe: bugu dza zwiṭori, bugu dzi no bva kha khuḡa ya u vhala, na mañwalwa mañwe na mañwe mañwe-vho.
- 3 U vhala nga eṭhe e kha levele yo no serekanaho a tshi itela u ḡiphiṅa kana u wana mafhungomatsivhudzi a no bva kha mañwalwa o fhambanaho.
- 4 U vhala zwe ene muṅe a nṭwala na zwa vhañwe.

U VHALA NA VHAGUDI

Mugudi:

- 1 U vhala bugu na kiḡasi yoṭhe khathihi na mudededzi / mugudisi na U a thetshelesa na u tevhela musi mudededzi / mugudisi a tshi vhala bugu.
- 2 U fhindula mbudziso dza ṭhuṭhulamuhumbulo (higher-order) dzo ḡisendekaho nga tshibveledzwa tsha tsha vhaliwa.
- 3 U ṭahisa mihumbulo nga zwe zwa vhaliwa / u bula uri tshiṭori tsho takalelwa naa a tikedza phindulo.
- 4 U kona u topola pfanywa na khanedza dzi si gathi.
- 5 U kona u ṭalukanya mafhungomatsivhudzi a no bva kha thebuḡu dzi sa konḡi, u fana na khaḡenda.
- 6 U sengulusa mafhungomatsivhudzi a no bva kha khungedzelo, zwifanyiso na girafu na tshati.
- 7 U shumisa vhusevheḡi ha u vhona nga maṭo kha u vhala zwithu zwa girafiki, u thoma nga u zwi saukanya a tshi ṭoḡou vhona uri ndi zwifhio zwivhuya zwi no wanala kha kutshilele kwa vhathu na kha mvelele na khumbulelo dzine vhathu vha ita.
- 8 U rera nga muhumbulo muhulwane, vhaanewa / vhabvumbedzwa na puloto kha tshiṭori.
- 9 U shumisa ṭhalusamaipfi kha u wana maipfi a ḡivhaipfi ntswa.

U NŴALA

Notsi dza mudededzi / mugudisi:

- Kha vha shumise nyito dza u nŵala ha tshigwada kha u sumbedza maitete a u nŵala (u pulana, mvetomveto na u anḡadza).
- Kha vha ḡee vhana fureme ya u nŵala i no ḡo vha thusa u nŵala zwiḡori zwavho.

Mugudi:

- 1** U shumisa zwiḡirathedzhi zwa thangelauḡwala (musi u sa athu thoma u nŵala) kha u kuvhanganya mafhungomatsivhudzi na u pulanela u nŵala: amba na phathinara yawe, u ita mapa wa muhumbulo, a shumisa fureme ya u pulana.
- 2** U shumisa ḡdivho yawe ya foniki na milayo ya mupeḡeḡo kha u nŵala maipfi ane a konḡesa.
- 3** U ḡifhaḡela tshisiku tshawe tsha maipfi na ḡhalusamaipfi yawe.
- 4** U shumisa ḡhalusamaipfi kha u wana ḡivhaipfi ntswa na u ḡola (tsheka) mupeḡeḡo.
- 5** U amba nga ha zwe ene muḡe a nŵala na zwo ḡwalwaho nga vhaḡwe a tshi itela u wana tsivhudzo.
- 6 U ita mishumo ya u nŵala, hu tshi katelwa u pulana, mvetomveto na u anḡadza:**
  - a** U nŵala maḡwalwa mapfufhi a no ḡo shumiswa fhethu ho fhambanaho, tsumbo, kha u toolola zwo iteaho kale (recounts), mufhindulano.
  - b** U nŵala nga tshenzhelo i no kwama ene muḡe i kha zwivhumbeo zwo fhambanaho, tsumbo, kha tshivhumbeo tsha athikili i re kha gurandḡa.
  - c** U shumisa kuḡwalele kwa maḡwalwa ane a ḡea mafhungomatsivhudzi, tsumbo, maedza, risipi.
  - d** U dubekanya mafhungomatsivhudzi a a ḡea ḡhoho.
  - e** U nŵala tshiḡori tshawe ene muḡe tsha phara mbili (mafhungo a 12.)
  - f** U nŵala na u sumbedzela tshiḡori a tshi itela u vha na mukovhe kha bugu ya ḡaiburai ya kiḡasi.
- 7 U topola na u shumisa luambo nga ngona, hu tshi katelwa:**
  - a** Ndongazwiga: zwitopo, khoma, tshigambudziso, tshigagarukela, maḡḡeredanzi, zwiḡevhe.
  - b** Maḡanganyi a tshi vhumba mafhungombumbano.
  - c** U shumisa ḡdivho ya foniki na ya milayo ya mupeḡeḡo musi a tshi nŵala maipfi a no konḡa.

U thoma Rothini ya U guda Luambo (U vhalala na U nŵala)

- Inwe ya ḡḡila dza khwiḡesa dza u vha na vhuḡanzi ha u shumisa zwavhuḡi tshifhinga tsho avhelwaho lune vha funza zwiḡhe zwi re kha ATP, ndi u thoma rothini ya u guda luambo.
- Afho fhasi hu na rothini ya vhege nga vhege ye ya anganywa (dzinginywa), ine vha nga i shumisa kha saikiḡi ya vhege mbili.
  - Rothini iyi i shumisa TSHIFHINGA TSHI RE FHASISA kha Luambo lwa Hayani (awara dza 7.)
  - Heyi rothini yo itiwa uri i shumisee kha gireidi dzoḡhe.

Rothini yo Anganywaho ya Vhege ya Luambo Lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo

DUVHA	TSHITEŊWA/TSHIPIDA	NYITO	TSHIFHINGA: GUŤE	TSHIFHINGA: L&S	TSHIFHINGA: R&P	TSHIFHINGA: HW	TSHIFHINGA: W
Musumbuluwo	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraĵa.	Minete ya 15	Minete ya 15			
	MUŊWALO	U linga hu si ha fomaĵa.	Minete ya 15			Minete ya 15	
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U ŊWALA	U ŋwala na vhagudi na u ŋwala nga maga.	Minete ya 30				Minete ya 30
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni / U vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ŋdila.	Minete ya 30		Minete ya 30		
Ľavhuhili	U VHALA NA FONIKI	Kha vha funze mibvumi miswa na maipfi maswa.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	MUŊWALO	Kha vha funze ĵedere ĵiswa na maipfi maswa.	Minete ya 15			Minete ya 15	
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.	Minete ya 30		Minete ya 30		
	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraĵa.	Minete ya 15	Minete ya 15			
Ľavhuraru	U VHALA NA FONIKI	Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	MUŊWALO	Kha vha funze ĵedere ĵiswa na maipfi maswa.	Minete ya 15			Minete ya 15	
	U ŊWALA	U ŋwala na vhagudi na u ŋwala nga maga.	Minete ya 30				Minete ya 30
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.	Minete ya 30		Minete ya 30		
	U VHALA NA FONIKI	Ŋdowŋdowe ya foniki/mibvumo.	Minete ya 15		Minete ya 15		
Ľavhuĵa	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.	Minete ya 30		Minete ya 30		
	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraĵa.	Minete ya 15	Minete ya 15			
Ľavhuĵanu	U VHALA NA FONIKI	Ŋdowŋdowe ya foniki.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.	Minete ya 30		Minete ya 30		
			Awara dza 7	Minete ya 45	Awara dza 4 Minete ya 30	Minete ya 45	Awara ya 1

Vha a kona u zwi vhona uri tshifhinga tshe tsha avhelwa tshitenwa tshinwe na tshinwe tsho tea?

Nyito dzo Anganywaho dza Luambo Lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo (dzi no fusha t̄hōḁea dza ATP)

- Ngauri hu tea u aluswa zwikili zwinzhi zwinzhi zwi no fana, u nga vha muhumbulo wavhuḁi u ita nyito dzi no fana kana u yelana vhege iḁwe na iḁwe.
  - Hezwi zwi ita uri vha vhe na vhuḁanzi uri vha gudisa zwikili zwoḁhe zwi no ḁoḁiwa nga ATP.
  - Zwi dovha hafhu zwa ita uri u funza na u guda zwi shume zwavhuḁi, ngauri arali vhone na vhagudi vha vhuya vha ḁalukanya nyito idzi, a vha tshinyi tshifhinga vha tshi khou ḁalutshedza.
- Puḁane i re afho fhasi i vha anganyela nyito dzo vhekanywaho nga sisiḁeme dzine vha nga dzi ita vhege iḁwe na iḁwe u itela u fusha t̄hōḁea dza ATP.
- Hune ha tea u funziwa zwikili zwo tiwaho kana magudiswa o tiwaho (u ya nga ATP) nyito dza u funza izwi zwithu na dzone dzi tea u katelwa heneḁha.
- Mulaedza: Vhadededzi/Vhagudisi vha tea u shumisa nyito dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE he zwa tea.

DUVHA	TSHITEḁWA	NYITO	NYITO DZO ANGANYWAHO (DZINGINYWAHO)
Musumbuluwo	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraḁa.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha ḁivhadze thero. • Kha vha funze maipfi a 3 a ḁivhaipfi ya thero. • Kha vha funze luimbo kana tshidade. • Vhagudi vha dzhenisa maipfi kha ḁhalusamaipfi dza vhone vhaḁe.
	MUḁWALO	U linga hu si ha fomaḁa.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha ite u linga hu si ha fomaḁa u itela u vhona arali vhagudi vha tshi kha ḁi elelwa mibvumo na maipfi e a funziwa kale. • Kha vha ri vhagudi vha ḁwale maipfi a 10 a no bva kha ngudo dza foniki na kha maipfimaḁowelwa. • Kha vha ite na u ḁola muḁwalo – kuvhumbelwe kwa maḁedere, madanzi, zwickhala (mavhaka.)
	U VHALA NA FONIKI	U vhalala na vhagudi THANGELAUVHALA.	<ul style="list-style-type: none"> • Thangelauvhala. • Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi no bva kha tshiḁori. • Kha vha ri vha ambe nga zwi no khou bvelela. • Kha vha ri vha bvumbe (u humbulela.) • Kha vha ri vha ḁaluse fhethuvhupo.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO ANGANYWAHO (DZINGINYWAHO)
Musumbuluwo	U ŊWALA (Vhege ya 1 ya saikiġi)	U Ŋwala na vhagudi na u Ŋwala nga maga: U PULANA.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha vhudze vhagudi vha Ŋwale t̄hoho. • Kha vha vhudze vhagudi mushumo wa u Ŋwala we vhone vha vha nangela, tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a U toolola (zwo iteaho kale.) b Mufhindulano. c Athikiġi i re kha gurann̄a. d Risipi. e Ľiedza. f U dubekanya mafhungomatsivhudzi a a ŋea t̄hoho. g Tshiṭori tsha ene muŋe tsha phara dza 2 (mafhungo a 12.) h Tshiṭori tsha u vha na mukovhe kha bugu ya kiġasi. • Kha vha gudise vhagudi fomethe ya mifuda miswa ya maŋwalwa zwi tshi rangela u Ŋwala • Kha vha sumbedze vhagudi uri vha PULANELA hani u Ŋwala vha tshi shumisa zwiṭirathedzhi zwo fhambanaho zwa thangelauŋwala, tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a Ambani na phathinara yaŋu. b Itani mapa wa muhumbulo. c Shumisani fureme ya u pulana. • Kha vha vhudze vhagudi uri vha Ŋwale puġane dza vhone vhaŋe (a hu kopeliwi zwa muŋwe.)
	U ŊWALA (Vhege ya 2 ya saikiġi)	U Ŋwala na vhagudi na u Ŋwala nga maga: U DZUDZANYA/ EDITHA.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha Ŋwale mvetomveto yavho kha bodo. • Kha vha Ŋwale mutevhe wa u dzudzanya/editha kha bodo. • Kha vha funze vhagudi kushumisele kwa zwiṭalusu zwa luambo zwi tevhelaho vha kone u zwi dzhenisa kha zwi no khou edithiwa. • Divhaipfi yo fhambanaho. • Tshaka dza mafhungo dzo fhambanaho. • Zwiga zwo teaho zwa ndongazwiga. • Maṭanganyi hu tshi vhumbiwa mafhungombumbano. • U shumisa ŋdivho ya foniki na ya milayo ya mupeġeto musi a tshi Ŋwala maipfi a no kon̄a. • Kha vha sumbedze vhagudi uri vha EDITHA hani zwe vha Ŋwala vha tshi shumisa mutevhemuṭoli (u Ŋwala ha tshigwada.) • Kha vha vhudze vhagudi uri vha vha na u editha zwe vhone vhaŋe vha Ŋwala kana zwa phathinara yavho na u ŋea tsivhudzo.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO ANGANYWAHO (DZINGINYWAHO)
Musumbuluwo	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIŊWE NA TSHIŊWE.	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha dzudze kɩlasi yoṭhe i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhala (u vhala ha vhavhili kana u vhala ha mugudi e eṭhe.) Kha vha vhale zwi no bva kha bugu dza u vhala kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE. Kha vha vhidze tshigwada tshiṭuku tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana.) Kha vha vusuludze foniki na maipfimaḍowelwa vhe na tshigwada. Kha vha ṅee tshigwada maṅwalwa (tshibveledzwa) a re kha ḽeveḽe yavho. Kha vha thetshesele mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhala e eṭhe

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
ḽavhuvhili	U VHALA NA FONIKI	Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa.	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha shumise phurogireme ya foniki ya luambo lwavho, zwithu zwi tshi tou tevhekana (nga sisiteme) Kha vha gudise vhagudi u vhala mubvumo muswa. Kha vha vha gudise u vhala maipfi ane a shumisa uyu mubvumo muswa na mibvumo ye ya funziwa kale (maipfi a no vhalea – u dikhoudea.) Kha vha vha sumbedze uri maipfi a a ṭhukhulwa na u fhaṭiwa hani. Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.
	MUŊWALO	Kha vha funze ḽeḽere ḽiswa na maipfi maswa.	<ul style="list-style-type: none"> Ndi muhumbulo wavhuḽi wa u ananya (metshisa) muṅwalo na foniki. Kha vha gudise vhagudi kuṅwalele kwa ḽeḽere kana mubvumo ye vha guda (Gireidi ya 2 na 3 – muṅwalo wa u pomba.) Kha vha gudise vhagudi kuṅwalele kwa maipfi na mafhungo ane a shumisa mubvumo uyo. Kha vha khakhulule kufarele kwa penisela kwa vhagudi, kudzulele, kuvhumbelwe kwa ḽeḽere, u sia zwikhala/mavhaka na saizi. Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Lāvhuvhili	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi U VHALA HA U RANGA.	<ul style="list-style-type: none"> • U vhala ha U ranga. • Kha vha vhalele vhagudi tshiṭori vha tshi elela na u sumbedza u nyanyuwa. • Vha ite vha tshi ima uri vha ṭalutshedze arali zwi tshi ṭoḏea. • Kha vha sumbe na u ṭulutshedza zwiṭalusi zwa luambo, hu tshi kalelwa na: <ul style="list-style-type: none"> a Ndongazwiga. b Maṭanganyi hu tshi vhumbiwa mafhungombumbano. c U shumisa nḏivho ya foniki na ya milayo ya mupeḷeṭo musi a tshi ṅwala maipfi a no konḏa. • Vho no fhedza u vhala, kha vha vhudzise mbudziso dzi no nga hedzi: <ul style="list-style-type: none"> a U topola u amba nga ha muhumbulo muhulwane, vhabvumbedzwa vhahulwane na puloto. b Mihumbulo (no takadzwa nga / ni na muhumbulo ufhio nga / nz.) na u tikedza muhumbulo, zwi amba uri: Ngani? c U topola zwiitisi na mvelelo. d U fhindula mbudziso dza ṭhuṭhulamuhumbulo (higher-order) dzo ḏisendekaho nga tshibveledzwa tsha vhaliwa. e U shumisa vhusevheḏi ha u vhona nga maṭo kha u vhala zwithu zwa girafiki, u thoma nga u zwi saukanya a tshi ṭoḏou vhona uri ndi zwifhio zwivhuya zwi no wanala kha kutshilele kwa vhathu na kha mvelele na khumbulelo dzine vhathu vha ita. f U rera nga thaidzo ya tshiṭori, puloto na ndeme dzi re tshiṭorini.
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIŊWE NA TSHIŊWE.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha dzudze kiḷasi yoṭhe i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhala (u vhala ha vhavhili kana u vhala ha mugudi e eṭhe.) • Kha vha vhale zwi no bva kha bugu dza u vhala kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE. • Kha vha vhidze tshigwada tshiṭuku tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana) • Kha vha vusuludze foniki na maipfimaḏowelwa vhe na tshigwada. • Kha vha ṅee tshigwada maṅwalwa (tshibveledzwa) a re kha ḷeveḷe yavho. • Kha vha thetshesele mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhala e eṭhe.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Lavhuraru	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraḷa	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha funze maipfi a 3 a ḡivhaipfi ya thero. • Kha vha imbe luimbo kana vha ite tshidade. • Kha vha ite inwe nyito ya oraḷa, sa tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a U dzinginya thandululo ya thaidzo i re kha maḡwalwa. b U rera nga thandululo dza thaidzo a tshi shumisa zwikili zwa nḡha zwa u elekanya. c U anetshela tshiḡori tshi re na mathomo, mutumbu na magumo. d U ita mukumedzo wa oraḷa, u anetshela nyusi (mafhungomaitei) kana a amba nga tshenzhelo yawe hu na ndunzhendunzhe na thevhekano ya zwiwo. e U anetshela tshiḡori a tshi shumisa luambo lwa u ḡalutshedza, u amba nga zwanḡa na u shumisa u vinyuwa ha tshifhaḡuwo. f U ita miswaswo na thai a tshi shumisa luambo lwa khumbulelwa. g Vhutsila ha U anetshela Tshiḡori – Kha vha ri vhana vhoḡhe vha ḡisikele zwiḡori zwa thero dzavho vha anetshela phathinara dzavho. h U ḡa na thandululo dza thaidzo i re kha tshibveledzwa. • Vhagudi vha dzhenisa maipfi maswa kha ḡhalusamaipfi dza vhone vhaḡe
	U VHALA NA FONIKI	Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha shumise phurogireme ya foniki ya luambo lwavho, zwithu zwi tshi tou tevhekana (nga sisiḡeme) • Kha vha gudise vhagudi u vhalala mubvumo muswa • Kha vha vha gudise u vhalala maipfi ane a shumisa uyu mubvumo muswa na mibvumo ye ya funziwa kale (maipfi a no vhalea – u dikhoudea) • Kha vha vha sumbedze uri maipfi a a ḡhukhulwa na u fhaḡiwa hani • Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE
	MUḡWALO	Kha vha funze ḡeḡere ḡiswa na maipfi maswa	<ul style="list-style-type: none"> • Ndi muḡumbulo wavhuḡi wa u ananya (metshisa) muḡwalo na foniki • Kha vha gudise vhagudi kuḡwalele kwa ḡeḡere kana mubvumo ye vha guda (Gireidi ya 2 na 3 – muḡwalo wa u pomba) • Kha vha gudise vhagudi kuḡwalele kwa maipfi na mafhungo ane a shumisa mubvumo uyo • Kha vha khakhulule kufarele kwa penisela kwa vhagudi, kudzulele, kuvhumbelwe kwa ḡeḡere, u sia zwickhala/mavhaka na saizi • Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE

DUVHA	TSHITEŃWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Lavhuraru	U ŃWALA (Vhege ya 1 ya saikiġi)	U Ńwala na vhagudi na u Ńwala nga maga MVETOMVETO	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u Ńwala • Kha vha Ńwale puġane yavho kha bodo • Kha vha Ńwale fureme ya u Ńwala kha bodo • Kha vha sumbedze vhagudi kuitele kwa MVETOMVETO dza zwine vha khou Ńwala (u Ńwala ha tshigwada) • Kha vha vudze vhagudi uri vha shumise puġane na muhanga (fureme) kha u Ńwala mveto dzavho vhone vhaŋe
	U ŃWALA (Vhege ya 2 ya saikiġi)	U Ńwala na vhagudi na u Ńwala nga maga U ANĊADZA NA U ŃEKEDZA/KUMEDZA	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u Ńwala • Kha vha Ńwale mveto yavho i re na nzudzanyo (zwo edithiwaho) kha bodo ya tshoko • Kha vha lavhelese hafhu mveto • Kha vha sumbedze vhagudi kuitele kwa u ANĊADZA zwe vha Ńwala nga u Ńwalulula hu na vhudele hu si na vhukhaxhi, na nga dzhenisa nyolo/zwifanyiso • Kha vha vhudze vhagudi vha anĊadze zwe vha Ńwala vhone vhaŋe • Kha vha vhudze vhagudi vha Ńalutshedze phathinara dzavho zwe vha Ńwala – u vhalelana
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIŃWE NA TSHIŃWE	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha dzudze kiġasi yoŋhe i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhala (u vhala ha vhavhili kana u vhala ha mugudi e eŋhe) • Kha vha vhale zwi no bva kha bugu dza u vhala kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE • Kha vha vhidze tshigwada tshiŋuku tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana) • Kha vha vusuludze foniki na maipfimaŋowelwa vhe na tshigwada • Kha vha Ńee tshigwada maŋwalwa (tshibveledzwa) a re kha ġeveġe yavho • Kha vha thetshelese mugudi muŋwe na muŋwe a tshi vhala e eŋhe

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Lāvhuṅa	U VHALA NA FONIKI	Nḡowenḡowe ya foniki.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha vusuludze mibvumo mivhili ye ya funziwa nga Lāvhuvhili na Lāvhuraru. • Kha vha ite nyito ya foniki na kiḡasi, sa tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a Kha vha vanganye/ṅanganye mibvumo i vhumbe maipfi. b Kha vha ṅhukhule maipfi a bve mibvumo. c Kha vha paḡule maipfi a bve madungo. d Kha vha ṅhukhule maipfi a bve mibvumomirangeli na mibvumomitevveli. e Kha vhee maipfi e kha miṅa ya maipfi i no fana. f Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.
	U VHALA NA FONIKI	U vhalana na vhagudi U VHALA HA VHUVHILI	<ul style="list-style-type: none"> • U vhalana ha Vhuvhili • Kha vha vhalele vhagudi tshiṅtori vha tshi elela na u sumbedza u nyanyuwa • Vho no fhedza u vhalana, kha vha vhudzise mbudziso dzi no katela: <ul style="list-style-type: none"> a Thevhekano (ho bvelela mini u thoma, ha tevhela, tsha u fhedza.) b Mihumbulo (no takadzwa nga / ni na muhumbulo ufhiho nga / nz.) na u tikedza muhumbulo. c ṅhuṅulamihumbulo (hu tshi katelwa zwiitisi na mvelelo.) d U shumisa vhusevheḡi ha u vhona nga maṅo kha u vhalana zwithu zwa girafiki, u thoma nga u zwi saukanya a tshi ṅoḡou vhona uri ndi zwifhiho zwivhuya zwi no wanala kha kutshilele kwa vhathu na kha mvelele na khumbulelo dzine vhathu vha ita. e U rera nga thaidzo ya tshiṅtori, puloto na ndeme dzi re tshiṅtorini. • Kha vha ri vhagudi vha sike mbudziso dzavho vhona vhaṅe dzi no kwama tshibveledzwa/ maṅwalwa, vha dzi vhudzise phathinara dzavho.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
ḽavhuṽa	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIŊWE NA TSHIŊWE.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha dzudze kiḽasi yoṽṽe i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhala (u vhala ha vhavhili kana u vhala ha mugudi e eṽṽe.) • Kha vha vhale zwi no bva kha bugu dza u vhala kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE. • Kha vha vhidze tshigwada tshiṽṽu tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana.) • Kha vha vusuludze foniki na maipfimaḽowelwa vhe na tshigwada • Kha vha ṽee tshigwada maṽwalwa (tshibveledzwa) a re kha ḽeveḽe yavho. • Kha vha thetshesele mugudi muṽwe na muṽwe a tshi vhala e eṽṽe.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
ḽavhuṽanu	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraḽa.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha funze maipfi a 3 a ḽivhaipfi ya thero • Kha vha imbe luimbo kana vha ite tshidade • Kha vha ite iṽwe nyito ya oraḽa, sa tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a Kha vha vhee vhagudi kha zwigwada vha ambe nga ha tshibveledzwa, vha tshi shumisa fureme (Ndo takalela... / A tho ngo takalela... / Ndi vhona u nga tshibveledzwa itshi tsho ṽwalelwa u ... b Vhutsila ha U anetshela Tshiṽtori – Kha vha ri vhagudi vha shume nga zwigwada vha ite tshiṽtori tsha thero tsha tshigwada tshoṽṽe. c U anetshela tshiṽtori tshi re na mathomo, mutumbu na magumo. d U ita mukumedzo wa oraḽa, u anetshela nyusi (mafhungomaitei) kana a amba nga tshenzhelo yawe hu na ndunzhendunzhe na thevhekano ya zwiwo. e U anetshela tshiṽtori a tshi shumisa luambo lwa u ṽalutshedza, u amba nga zwanḽa na u shumisa u vinyuwa ha tshifhaṽuwo. f U ita miswaswo na thai a tshi shumisa luambo lwa khumbulelwa. • Vhagudi vha dzhenisa maipfi maswa kha ṽhalusamaipfi dza vhone vhaṽe.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Lāvhuṭanu	U VHALA NA FONIKI	Nḡowenḡowe ya foniki..	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha vusuludze mibvumo mivhili ye ya funziwa nga Lāvhuvhili, na minwe mibvumo ye ya funziwa kha themo ino. Kha vha ite nyito ya foniki na kiḡasi, sa tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a Kha vha vanganye/ṭanganye mibvumo i vhumbe maipfi. b Kha vha ṭhukhule maipfi a bve mibvumo na madungo. c Kha fhaṭe maipfi vha tshi shumisa mibvumo – Ṭhalamaipfi. d Kha ṛwale mafhungo a vhone vhaṅe vha tshi shumisa maipfi a foniki. e Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.
	U VHALA NA FONIKI	U vhalana na vhagudi THEVHELAVHALA.	<ul style="list-style-type: none"> Thevhelavhala. Kha vha ite nyito ya u sedza tshiṭori kha ḡeveḡe ya vhudzivha, tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a U toolola tshiṭori na phathinara – muṛwe na muṛwe kha phathinara idzi u anetshela tshipiḡa tsha tshiṭori nga thevhekano yone. b U nweledza – mugudi muṛwe na muṛwe u u vhudza phathinara yawe uri tshiṭori tshi amba nga ha mini nga mafhungo a 2-3. c U ḡiita u nga u khou inthaviyuwa mubvumbedzwa wa tshiṭori lwa kholekhole. d U ita mukumedzo wa tshiṭori (u ṛekedza ha oraḡa.) e U anetshela tshiṭori a tshi shumisa luambo lwa u ṭalutshedza, u amba nga zwanḡa na u shumisa u vinyuwa ha tshifhaṭuwo. f U bula vhuḡipfi na mihumbulo malugana na maṛwalwa a ṛea zwiitisi. U dzhenisa maipfi na ṭhalutshedzo kha ṭhalusamaipfi.
	U VHALA NA FONIKI	U vhalana nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIṆWE NA TSHIṆWE	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha dzudze kiḡasi yoṭhe fhasi i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhalana (u vhalana ha vhavhili kana u vhalana ha mugudi e eṭhe.) Kha vha vhale zwi no bva kha bugu dza u vhalana kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE. Kha vha vhidze tshigwada tshiṭuku tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana.) Kha vha vusuludze foniki na maipfimaḡowelwa vhe na tshigwada. Kha vha ṛee tshigwada maṛwalwa (tshibveledzwa) a re kha ḡeveḡe yavho. Kha vha thetshesele mugudi muṛwe na muṛwe a tshi vhalana e eṭhe.

Vho zwi vhona uri rothini dzo shumisiwa kha tshiteṅwa tshiṅwe na tshiṅwe? Kha vha sedze vha vhone arali ho dzhenisiwa rothini dzoṅhe:

NYITO DZA ORAḶA

Musumbuluwo: Kha vha ḡivhadze thero, vha funze ḡivhaipfi, vha funze luimbo kana tshidade

Ḷavhuraru: Kha vha funze ḡivhaipfi, vha imbe luimbo kana vha ite tshidade, vha ite nyito iṅwe-vho.

Ḷavhuṅanu: Kha vha funze ḡivhaipfi, vha imbe luimbo kana vha ite tshidade, vha ite nyito iṅwe-vho.

FONIKI NA MUṅWALO

Musumbuluwo: Kha vha ite u linga hu si ha fomaḶa vha tshi ṅola ṅḡivho ya foniki na muṅwalo

Ḷavhuvhili: Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa; kha vha funze kuṅwalele kwa maḶedere na maipfi.

Ḷavhuraru: Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa; kha vha funze kuṅwalele kwa maḶedere na maipfi.

Ḷavhuṅa: Kha vha ite nyito ya ṅdowṅdowe ya u shumisa mibvumo ya foniki miswa yo funziwaho.

Ḷavhuṅanu: Kha vha ite nyito ya ṅdowṅdowe ya u shumisa mibvumo ya foniki miswa yo funziwaho.

U VHALA NA VHAGUDI

Musumbuluwo: Thangelauvhala

Ḷavhuvhili: U vhala ha U ranga.

Ḷavhuṅa: U vhala ha Vhuvhili.

Ḷavhuṅanu: Thevhelauvhala.

U ṅWALA

Vhege ya 1 Musumbuluwo: U pulana.

Vhege ya 1 Ḷavhuraru: Mvetomveto.

Vhege ya 2 Musumbuluwo: U dzudzanya.

Vhege ya 2 Ḷavhuraru: U anḡadza na U ṅekedza.

Izwi zwi a pfaḡza naa? Vha nga ita tshanduko ifhio?

Foniki na U vhala Ha Tshigwada Hu na U sumbiwa Nḡila

Sa mudededzi / mugudisi wa vhuimo ha muteo, vhuḡifhinduleli havho vhuhulwane ndi u vha na vhuṭanzi uri vhagudi vhoṭhe vha a kona u vhala!

Dziṅwe dza tsumbandila dzi sa konḡi dzine vha nga tevhela dza u funza foniki ndi hedzi:

1 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vha na phurogireme ya foniki yo fhelelaho, ine ya katela mibvumo yoṭhe ya luambo lwavho.

- Mibvumo ye ya funziwa kha Phorogireme ya Foniki ya NECT ya HL ya Tshivenḡa yo dzheniswa afho fhasi – kha vha pfe vho vhofoholowa vha i shumise, kana vha shumise phurogireme iṅwe na iṅwe ye ya tiwa nga vundu (phurovintsi), tshiṭiriki kana tshikolo.

2 Kha vha shumise phurogireme yavho ya foniki hu na u tevhkana ha zwithu (nga sisiṭeme). Kha mubvumo muṅwe na muṅwe:

- Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a kona u pfa mubvumo uyu, nahone vha a kona u u topola kha ipfi.
- Kha vha funze vhagudi vhuska vhukati ha ḡedere na mubvumo – uri mubvumo u vhone nga nḡila ḡe.
- Kha vha ite nḡowenḡowe ya u vanganya mubvumo na miṅwe mibvumo vha tshi vhumba maipfi.
- Kha vha vhale maṅwalwa/zwibvedzwa zwi re na maipfi a no shumisa mubvumo uyu.
- Tshifhinga tshoṭhe, kha vha vusuludze mibvumo yoṭhe ye ya funziwa.

Dziṅwe dza tsumbandila dzi sa konḡi dzine vha nga tevhela dza u funza u vhala ndi hedzi:

- 1** Kha vha vhekanye vhagudi kha zwigwada zwa u vhala zwa vhukoni hu no lingana.
- 2** Kha vha vhidze tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe tshi vha vhalele luthihi nga vhege.
- 3** Kha vha thetshesele vhavhali vha no khou kundelwa luvhili kana luraru nga vhege.
- 4** Kha vha shumise maṅwalwa o teaho ḡeveḡe – kha zwiṅwe zwigwada, vha nga tea u vha thusa nga u vusuludza mibvumo na u fhaṭa maipfi.
- 5** Musi vha tshi khou shuma na tshigwada, kha vha thetshesele musi mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhala o ima nga eṭhe.
- 6** Kha vha gudise vhagudi uri vha dzulele u bula maipfi ane vha si a ḡivhe – musi mugudi a tshi swika kha ipfi ḡine a si kone u ḡi vhala, kha vha mu thuse u ḡi bula. Vha songo ḡi pfuka kana vha vhidza muṅwe ṅwana uri a ḡi vhale.
- 7** Nga tshifhinga tsha u vhala na vhagudi hu na u sumbiwa nḡila, kha vha vhee vhagudi nga phere uri vha ite nyito dza u vhala vhe nga tshavho, ngeno vhone vha tshi khou shuma na tshigwada tshiṭuku.

Phurogireme ya Foniki: Tshivenda Luambo lwa Hayani

- Zwi na ndeme uri vha funze vhagudi mibvumo yothe ya luambo lwavho.
- Mibvumo ye ya funziwa kha phurogireme ya Foniki ya NECT yo dubekanyiwa kha mutevhe u re ngei fhasi – kha vha i shumise sa tsumbandila, vho vhofoholowa.
- Nga nthani ha dwadze, vhunzhi ha vhana vho balelwa u funzwa foniki dzi re na ndeme.
- Kha vha wane uri ndi mibvumo ifhio ine vhagudi vha i divha na ine vha sa i divhe, vha shumise phurogireme iyi nga sisiteme, u itela u thivha tshifhinga tsha u guda tshe tsha lozwea.

Kha vha vhe na nzhele:

- Musi Gireidi 3 i tshi khunyelela, vhagudi vha tea u vha vha tshi vho divha na u kona u shumisa mibvumo yothe ya foniki i re kha mutevhe uyu
- Mibvumo i re kha **tshibuḽoko tshiseṭha** yo bulwa kha ATP ya Gireidi ya 3 Themo ya 4.
- Vha lingedze u vha na vhuṭanzi uri vhagudi vhavho vha a divha mibvumo iyi.
- Vha tshi inga kha zwe vha funza, kha vha funze vhagudi thangi dza ku- na ma-
- Kha vha funze-vho vhagudi mitshila ya -ho na -ni

FONIKI DZA TSHIVENḽA FONIKI				U ṬOLA
MUBVUMO WA FONIKI	MAIPFI A NO DIKHOUDEA / VHALEA			
a				
b	b-a-b-a = baba	b-aa = baa		
e	e-b-a = eba			
m	m-a-b-a = maba	m-e-m-e = meme	m-e-m-a = mema	
o	o-m-o = omo	o-m-a = oma	o-m-b-a = omba	
f	f-e-m-a = fema	f-o-m-o = fomo	f-a-m-a = fama	
u	u-b-a = uba			
l	l-a-l-a = lala	l-u-m-a = luma	l-e-m-a = lema	
i	i-m-a = ima	i-m-e-l-a = imela	i-l-a = ila	
g	g-a-g-a = gaga	g-u-m-a = guma	g-u-l-u = gulu	
h	h-u-m-a = huma	h-u-m-i = humi	h-o-l-a = hola	
d	d-a-d-a = dada	d-a-m-u = damu	d-e-m-e = deme	
ḽ	ḽ-u-l-a = ḽula	e-ḽ-e-l-a = eḽela	ḽ-a-b-a = ḽaba	
k	k-a-l-a = kala	k-u-m-a = kuma	k-e-l-a = kela	
p	p-a-l-a = pala	p-i-m-a = pima	p-a-t-a = pata	
n	n-a-k-a = naka	n-a-n-g-a = nanga	n-i-p-i = nipi	
ṅ	ṅ-a-m-a = ṅama	ṅ-u-l-a = ṅula	ṅ-o-k-a = ṅoka	
ṇ	ṇ-a-l-a = ṇala	g-o-ṇ-o-ṇ-o = goṇoṇo	ṇ-e-n-a = ṇena	
s	s-a-s-e = sase	s-e-m-a = sema	s-i-m-a = sima	
t	t-a-t-a = tata	t-e-t-a = teta	t-o-t-a = tota	

FONIKI DZA TSHIVENḂA FONIKI				U ṲOLA
MUBVUMO WA FONIKI	MAIPFI A NO DIKHOUDEA / VHALEA			
w	w-a-w-e = wawe	w-i-n-a = wina	w-e-l-a = wela	
x	x-a-x-a-r-a = xaxara	x-o-x-o = xoxo	x-u-x-u-x-u = xuxuxu	
v	v-a-l-a = vala	v-u-l-a = vula	v-e-t-a = veta	
y	y-o-y-o = yo-yo	y-e-l-a-n-a = yelana		
z	z-i-p-i = zipi	z-i-g-i-z-a-k-a = zigizaka	z-o-z-o = zozo	
r	r-e-m-a = rema	r-u-m-a = ruma	r-i-d-i-l-i = ridili	
zw	zw-e-l-a = zwela	zw-i-m-b-a = zwimba	zw-ie-n-d-a = zwienda	
bv	bv-u-m-a = bvuma	bv-i-s-a = bvisa	bv-a-n-i = bvani	
nd	nd-i-m-a = ndima	nd-e-m-e = ndeme		
Ḃ	Ḃ-a-l-a = Ḃala	Ḃ-e-vh-e = Ḃevhe	Ḃ-i-l-a = Ḃila	
nt	nt-o-t-a = ntota	nt-e-n-d-a = ntenda	nt-a-m-a = ntama	
nw	m-i-nw-e = minwe	nw-i-s-a = nwisa	k-o-nw-a = konwa	
ng	ng-o-m-u = ngomu	t-a-ng-a = tanga	t-e-ng-a = tenga	
nk	nk-e-l-a = nkela	nk-u-l-a = nkula	nk-o-n-a = nkona	
vh	vh-a-l-a = vhala	vh-ea = vhea	vh-o-n-a = vhona	
dz	dz-u-l-a = dzula	dz-a-m-a = dzama	dz-i-m-a = dzima	
dw	g-o-dw-a = godwa	g-i-g-i-dw-a = gigidwa		
Ḃw	g-o-Ḃw-a = goḂwa	vh-a-Ḃw-a = vhaḂwa	k-o-Ḃw-a = koḂwa	
hw	hw-a-l-a = hwala	hw-i-vh-a = hwivha		
gw	gw-e-l-a = gwela	gw-a-l-a = gwala		
lw	lw-e-l-a = lwela	m-a-lw-a = malwa		
Ḃw	a-Ḃw-a = aḂwa			
pw	pw-a-Ṳ-u-l-a pwaṲula	m-a-pw-a-pw-a-l-a-l-a = mapwapwalala		
mw	mw-e-mw-e-l-a = mwemwela			
sw	sw-a-y-a = swaya	sw-i-m-a = swima	sw-e-l-a = swela	
Ḃw	Ḃw-a-t-a = Ḃwata	Ḃw-e-n-d-a = Ḃwenda	Ḃw-a-vh-o = Ḃwavho	
Ṳw	Ṳw-e-l-a = Ṳwela	Ṳw-i-s-a = Ṳwisa	Ṳw-a = Ṳwa	
kw	kw-e-t-a = kweta	kw-a-t-a = kwata		
mb	mb-a-l-o = mbalo	mb-i-l-a = mbila	mb-u-l-a = mbula	
dy	dy-a-m-b-i-l-a = dyambila	dy-e-l-o = dyelo		
ny	ny-a-l-a - nyala	p-o-ny-a -ponya		
vh	vh-ea = vhea	vh-o-m-b-a = vhomba	vh-ia = vhia	
nz	nz-a-m-b-o = nzambo	nz-ie = nzie		

FONIKI DZA TSHIVENḐA FONIKI				U ṬOLA
MUBVUMO WA FONIKI	MAIPFI A NO DIKHOUDEA / VHALEA			
fh	fh-o-l-a = fhola	fh-a-ṭ-a = fhaṭa	fh-i-r-a = fhira	
kh	kh-e-kh-e = khekhe	kh-u-h-u = khuhu	kh-o-kh-o = khokho	
th	th-a-th-a = thatha	th-o-l-a = thola	th-i-vh-a = thivha	
ph	ph-e-ph-o = phepho	ph-a-l-a = phala	ph-u-l-a = phula	
pf	pf-a-l-a = pfala	pf-u-m-a = pfuma	pf-e-l-a = pfela	
mm	mm-e = mme	mm-b-i-dz-a = mmbidza	mm-b-u-dz-a = mmbudza	
nnd	nnd-e-m-a = nndema	nnd-u-m-a = nnduma	nnd-i-l-e-l-a = nndilela	
nnḑ	nnḑ-i-vh-a = nnḑivha	nnḑ-e-l-a = nnḑ-e-l-a	nnḑ-a = nnḑ-a	
mv	mv-u-l-a = mvula	mv-e-l-e-l-e = mvelele		
mmv	mmv-i-s-a = mmvisa	mmv-a-l-e-l-a = mmvalela		
tsh	tsh-i-k-o-l-o = tshikolo	tsh-e-n-a = tshena	tsh-o-vh-a = tshovha	
mmb	mmb-u-dz-a = mmbudza	mmb-a-n-g-i-s-e-n-i = mmbangiseni	mmb-o-n-i-s-e-n-i = mmboniseni	
ndz	ndz-u-m-b-a = ndzumba	ndz-e-mb-a = ndzemba		
khw	khw-e-vh-a = khwevha	khw-a-l-i = khwali		
dzh	dzh-u-l-u = dzhulu	dzh-e-n-a = dzhena	dzh-ia = dzhia	
nzh	l-u-nzh-i = lunzhi	nzh-a-r-a = nzhara	g-a-nzh-e = ganzhe	
nzw	nzw-e-l-u-l-e = nzwelule	nzw-ii! = nzwii!		
nkhw	nkhw-a-l-a = nkhwala	nkhw-e-s-a = nkhwesa	nkhw-e-l-e-l-e-n-i = nkhweleleni	
pfh	pfh-e-ṅ-e = pfheṅe	pfh-a-l-a = pfhala	pfh-i-w-a = pfhiwa	
fhw	fh-u-fhw-a = fhufhwa	pfh-u-fhw-a = pfhufhwa		
nyw	ṭ-a-n-g-a-nyw-a = ṭanganywa	vh-e-k-a-nyw-a = vhekanywa	vh-o-fh-e-k-a-nyw-a = vhofhekanywa	
mphy	kh-o-mphy-u-th-a = khomphyutha	mphy-e = mphye		
thy	thy-e-thy-e-n-y-ea = thyethyeyea			
uu	d-uu = duu	m-uu-n-g-a = muunga	m-uu-m-b-a = muumba	
oi	l-oi-w-a = loiwa	th-oi = thoi	p-oi-dz-a = poidza	
ue	m-ue-l-o = muelo	m-ue-dz-i = muedzi	m-ue-m-b-e = muembe	
ai	m-ai-t-e-l-e = maitele	ai-n-a-- = aina	w-ai-n-i = waini	
eu	dz-eu-l-a = dzeula	vh-eu-l-a = vheula		
uo	m-uo-m-v-a = muomva	m-uo-k-i = muoki		
ia	m-ia-n-o = miano	s-ia-n-a = siana	vh-ia = vhia	
ou	kh-ou = khou	t-ou = tou	ṭ-o-l-ou = ṭolou	

FONIKI DZA TSHIVENḐA FONIKI				U ṲOLA
MUBVUMO WA FONIKI	MAIPFI A NO DIKHOUDEA / VHALEA			
ea	vh-ea = vhea	s-ea = sea	r-ea = rea	
ui	m-ui-l-a = muila	m-ui-n-g-a-m-e-l-i = muingameli		
aa	m-aa-n-ḑ-a = maanḑa	s-aa-th-u = saathu	b-aa = baa	
ae	m-ae-l-e = maele	s-w-ae-l-a = swaela	M-ae-m- u = Maemu	
l	l-i-t-o = liṲo	l-e-l-o = lelo	l-e-l-a = lela	
tzh	tzh-e-m-a = tzhema	tzh-e-t-a = tzheta		
iu	tsh-iu-l-u = tshiulu	m-iu-m-o- = miumo	m-iu-n-g-a = miunga	
ie	s-w-ie-l-a = swiela	dzh-ie-l-a = dzhiela	tsh-ie-n-g-e = tshienge	
oo	m-b-oo! = mboo!	tsh-o-t-oo! = tshotoo!		
ee	vh-ee = vhee	tsh-ee = tshee	s-ee- = see	
ii	l-ii-vh-a = liivha	n-ii = nii		

Muhanga wa Nzudzanyo na Ndongangudo

- Nzudzanyo na Ndongangudo ya kharikhulamu i no do tevhela i shumisa rothini na nyito zwe zwa talutshedzwa ngei ntha.

ATP

- Hu na Nzudzanyo na Ndongangudo dza 5 x dzi songo nwalwaho tshithu, dzine vha nga dzi shumisa kha u pulana na u londa (u thirekha) kufunzele kwa kharikhulamu kha themo.
- Vha nga nanga u ita ndovhololo kha Vhege dza 9 na 10.
- Arali vha tshi zwi takalela, kha vha diitele rothini na nyito dzavho vhone vhaṅe, fhedzi vha vhe na vhuṅanzi uri dzi tevhedza thoḏea dza CAPS na dza ATP.
- Vha kone u diitela Nzudzanyo na Ndongangudo dzavho vhone vhaṅe dza kufunzele kwavho kwa kharikhulamu kha Themo ya 4.

Vha elelwe, phurogireme yo dzudzanywaho ya u guda ya NECT Gireidi 1-3 Luambo lwa Hayani i a wanala na u daunuloudiwa kha: www.nect.org.za

Thero ya 1:

Nyito	Vhege ya 1	U țola	Vhege ya 2	U țola
ORALA	DIVHAIPIFI:		DIVHAIPIFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZINWE-VHO:		NYITO DZINWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPIFI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPIFI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U t̄ola	Vhege ya 2	U t̄ola
U VHALA NA VHAGUDI	MAṆWALWA/TSHIBVELEDZWA:		MAṆWALWA/TSHIBVELEDZWA:	
	MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):		MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):	
	NYITO YA THEVHELAUVHALA:		NYITO YA THEVHELAUVHALA:	
U ṆWALA	ṬHOHO NA MUSHUMO:		ṬHOHO NA MUSHUMO:	
GGR	NOTSI:		NOTSI:	

Thero ya 2:

Nyito	Vhege ya 1	U ڤola	Vhege ya 2	U ڤola
ORALA	DIVHAIPIFI:		DIVHAIPIFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZINWE-VHO:		NYITO DZINWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPFI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPFI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U t̄ola	Vhege ya 2	U t̄ola
U VHALA NA VHAGUDI	MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA:		MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA:	
	MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):		MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):	
	NYITO YA THEVHELAUVHALA:		NYITO YA THEVHELAUVHALA:	
U ÑWALA	THOHO NA MUSHUMO:		THOHO NA MUSHUMO:	
GGR	NOTSI:		NOTSI:	

Thero ya 3:

Nyito	Vhege ya 1	U ɥola	Vhege ya 2	U ɥola
ORALA	DIVHAIPIFI:		DIVHAIPIFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZINWE-VHO:		NYITO DZINWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPIFI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPIFI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U t̄ola	Vhege ya 2	U t̄ola
U VHALA NA VHAGUDI	MAṆWALWA/TSHIBVELEDZWA:		MAṆWALWA/TSHIBVELEDZWA:	
	MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):		MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):	
	NYITO YA THEVHELAUVHALA:		NYITO YA THEVHELAUVHALA:	
U ṆWALA	ṬHOHO NA MUSHUMO:		ṬHOHO NA MUSHUMO:	
GGR	NOTSI:		NOTSI:	

Thero ya 4:

Nyito	Vhege ya 1	U țola	Vhege ya 2	U țola
ORALA	DIVHAIPIFI:		DIVHAIPIFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZINWE-VHO:		NYITO DZINWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPIFI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPIFI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U t̄ola	Vhege ya 2	U t̄ola
U VHALA NA VHAGUDI	MAṀWALWA/TSHIBVELEDZWA:		MAṀWALWA/TSHIBVELEDZWA:	
	MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):		MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):	
	NYITO YA THEVHELAUVHALA:		NYITO YA THEVHELAUVHALA:	
U ṀWALA	ṀHOHO NA MUSHUMO:		ṀHOHO NA MUSHUMO:	
GGR	NOTSI:		NOTSI:	

Thero ya 5: Ndovhololo

Nyito	Vhege ya 1	U ɥola	Vhege ya 2	U ɥola
ORALA	DIVHAIPIFI:		DIVHAIPIFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZINWE-VHO:		NYITO DZINWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPIFI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPIFI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U t̄ola	Vhege ya 2	U t̄ola
U VHALA NA VHAGUDI	MAṀWALWA/TSHIBVELEDZWA:		MAṀWALWA/TSHIBVELEDZWA:	
	MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):		MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):	
	NYITO YA THEVHELAUVHALA:		NYITO YA THEVHELAUVHALA:	
U ṀWALA	ṀHOHO NA MUSHUMO:		ṀHOHO NA MUSHUMO:	
GGR	NOTSI:		NOTSI:	

Phurogireme ya U linga

U lingela U khwiṅisa

- **Mutevhemuṭoli** u no ḑo tevhela u katela zwikili zwa ndeme zwa nyaluso ya **u vhala na u ṅwala (litheresi)** zwine vhagudi vhavho vha tea u zwi konesa kha vhuimo uhu kana luṭa.
- Hezwi ndi **zwikili zwiḥulwane zwa u vhala na u ṅwala** zwine **vhagudi vhoṭhe vha tea u zwi wana** musi **Gireidi ya 3 i tshi khunyelela**.
- A huna ṅḑila ya u khauledza kana i si konḑi ya u londa ‘U lingela U khwiṅisa’, kana ‘U linga ha Fomethivi’.
- U itela u vha thusa kha u ita izwi nga ṅḑila i no vhuiedza, vha nga tama u ita zwi tevhelaho:
  - U ita **bugu ya u rekhoda u linga**, ine vha ḑo dzula vhe nayo tshifhinga tshoṭhe.
  - Bugu iyi i tea u ṅwaliwa uri TSHIPHIRI.
  - Kha vha vhe na khethekanyo ya mugudi muṅwe na muṅwe** buguni iyi.
  - Ḑuvha loṭhe, **kha vha vhe na nzhele na kushumele kwa vhagudi, vha ite notsi dza zwine vha khou zwi vhona** malugana na zwikili izwi.
- Kha vha ṭhogomele tshoṭhe **vhagudi vhane vha sa sumbedze mvelaphanda**, nahone **vha shume navho** u itela u tandulula na khaedu dzavho.

Mutevhemuṭoli: Luambo lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo (FP)

ZWIKILI ZWA NDANGO (EXECUTIVE FUNCTION)	✓
Mugudi: U tevhedza mikano na zwe zwa lavhelelwa (ndavhelelo.)	
U a kona u langa nyanyuwo yawe/vhuḑipfi hawe.	
U a kona u shuma nga eṭhe.	
U a shumisana na vhaṅwe musi e kha tshigwada.	
U tou fombe kha mishumo na u i phetha nga tshifhinga tshi no ṭanganedzea.	
U a kona u elelwa na u ṭuma zwe a guda kale na zwine a khou guda zwino.	
U a kona u thoma na u fhaṭa vhushaka havhuḑi na vhaṅwe.	
U a konḑelela khaedu – tendi u kundiwa.	
U THETSHELESA NA U AMBA	✓
Mugudi: U alusa na u shumisa ḑivhaipfi ine ya endeleda u serekana (u konḑa.)	
U a tevhedza ndaela.	
U a vhudzisa mbudziso.	
U a fhindula mbudziso nga ṅḑila kwayo, a tshi shumisa mafhungo ane a endeleda u serekana (u konḑa.)	
U a shumisa zwikili zwo teaho zwa u haseledza na u davhidzana.	

U ȚALUKANYA MIBVUMO NA FONIKI	✓
Mugudi: U a țhukukanya maipfi a bva mibvumo yo imaho nga yoțhe a tshi tou i bula.	
U a vanganya mibvumo a vhumba maipfi a tshi tou a bula.	
U a kona u țalukanya na u vhala mibvumo yoțhe ye ya funziwa (u guda nga ha vhushaka ha țedere na mubvumo.)	
U a fhața na u țhukukanya maipfi o nřwaliwaho a tshi shumisa mibvumo ye ya funziwa.	
U VHALA	✓
Mugudi: Tshifhinga tshoțhe, u a lingedza u dikhouda (u bula) maipfi maswa a tshi shumisa nřdivho ya țedere na mubvumo.	
U a vhala zwibveledzwa (mañwalwa) zwi re kha bammbiri Ța mishumo a tshi tou elela nahone a sa khakhi.	
U PFESESA	✓
<i>Kha Vhuimo ha Muteo, zwikili izwi zwi tea u fhațwa musi wa U vhala na Vhagudi – musi mudededzi / mugudisi a tshi khou vhalela nțha zwibveledzwa zwi no konđa.</i>	
Mugudi: U sumbedza u țođou đivha na dzangalelo kha zwițori zwa u vhala na vhagudi.	
U fhindula mbudziso dza vhuțuțulanyelelwa (<i>recall questions</i>) nga ngona.	
U țahisa mihumbulo i no pfala na u i imelela musi a tshi fhindula mbudziso ya 'nga'ni.'	
U a nweledza zwiwo zwihulwane zwa zwițori zwa u vhalela nțha.	
U vhudza vhañwe ndivho kana mulaedza wa zwițori zwe zwa vhaliwa.	
U a kona u elelwa na u țuma zwițori zwe zwa vhaliwa kale na zwine zwa khou vhaliwa zwino.	
MUÑWALO	✓
Mugudi: U fara penisela na tsha u nřwala nga nřila yone – a tshi shumisa minwe miraru kha u fara.	
U a kona u sika mațedere e a funziwa, a songo khakhea nahone a tshi vhalea.	
U nřwala nga luvhilo lu no țanganedzea – u a kona u fhedza mushumo nga tshifhinga tsho tiwaho.	
U NŘWALA	✓
Mugudi: U shumisa u nřwala kha u bvisela mihumbulo yawe khagala (ha nřwalululi/ha kopi.)	
U nřwala nga ețhe (u dzhenisa mbiluni zwițirathedzhi zwa u nřwala a zwi shumisa kha u khunyeledza mishumo ya u nřwala.)	
U shumisa nřdivho yawe ya u anana ha țedere na mubvumo kha u nřwala maipfi (muñwalo wa u đisikela/wa țhoho yawe.)	
U vhalela vhañwe ngae zwe a nřwala.	

U linga Vhukoni

- Vha nga **diitela Mushumo wa U linga ha Fomala (FAT)** wa vhone vhaṅe vha tshi tevhedza tsumbandila dze vha newa kha **Khethekanyo ya 4 yo Vusuludzwaho ya CAPS**.
- Tshinwevho, hu na **sambula ya FAT ya Themo ya 4** i re **afho fhasi**. Vha nga kha di shumisa FAT iyi yo tou ralo, kana vha i shandulela u i shumisa kikasini yavho.
- Ho dzheniswa na 'khadi ya tshikoro' ine khayoy vha nga dzhenisa mvelelo dza u lingiwa ha vhagudi ha tshiteṅwa tshinwe na tshinwe tsha magudiswa.

U shumisa Rubiriki

- Rubiriki dzi re afho fhasi dzi tevhela zwiṅalusi zwiṅa zwa levele.
- Dzi dovha dza sumbedza tsumbandila dza u pima (u reitha) levele inwe na inwe.
- Zwiṅwe hafhu, maraga yo avhelwa tshiṅalusi tshinwe na tshinwe zwi tshi ya nga khethekanyo. Hezwi zwi sumbedzwa kha zwitange tsini na tshiṅalusi.
- Vha nga shumisa zwipimi izwi kha u linga vhagudi vhavho nga ndila dzo fhambanaho, zwi tshi langwa nga vundu (phurovintsi) lavho kana tshiṅiriki. Sa tsumbo:
  - a** Vha nga nanga u wana levele i re tshikati kana vhuimo wa nyito ya u linga.
  - b** Kana, vha nga nanga u ta maraga dzo teaho mugudi muṅwe na muṅwe.

Tsumbo:

- a** Mudededzi wa Peter vho ita luswayo lwa tshifhambano kha zwe a kona u ya nga tshieli tsho tiwaho.
- b** Vha wana uri zwifhambano izwi zwo dalesa kha **LEVELE YA 2/KHA MPIMO WA TSHIKHALA TSHA 3-4**. Fhedzi-ha, u na tshikoro tshithihi tsha **LEVELE YA 1/KHA MPIMO WA TSHIKHALA TSHA 1-2**. Zwenezwo-ha, vha mu fha Vhuimo / **Mpimo (Rating) wa 3**.
- c** U bva afho, vha rekanya tshikoro tshawe u ya nga maraga dzo teaho tshieli tsho tiwaho. U wana maraga dza 5 kha dza 14, Musi vha tshi dzi kovha nga 2, u wana maraga dza 2.5 dzine vha dzi sendedza tsini kha Vhuimo / **Mpimo (Rating) wa 3**.

RUBIRIKI	ĽEVEĽE YA 1 VHUIMO / MPIMO 1-2	ĽEVEĽE YA 2 VHUIMO / MPIMO 3-4	ĽEVEĽE YA 3 VHUIMO / MPIMO 5-6	ĽEVEĽE YA 4 VHUIMO / MPIMO 7
TSHIELI TSHA 1	Mugudi u kona u anetshela zwiṗiḗa zwa tshiṭori hu si na ndunzhendunzhe zwi kha thevhekano yo khakheaho. (1-2)	Mugudi u anetshela tshipiḗa tsha tshiṭori hu na thevhekano yone, fhedzi u dzhenisesa kana u siedza zwidodombedzwa zwinzhi. (3) ✗	Mugudi u anetshela vhunzhi ha tshiṭori hu na thevhekano yone, fhedzi u dzhenisesa kana u siedza zwidodombedzwa zwinzhi. (5-6)	Mugudi u anetshela tshiṭori hu na thevhekano yone, fhedzi hu na zwidodombedzwa zwo linganaho zwi no ita uri tshiṭori tshi pfale. (7)
TSHIELI TSHA 2	Mugudi u anzela u ima, a tshi timatima na u dovhola maipfi kana mafurase. (1-2)	Mugudi u a ima tshiṅwe tshifhinga, a tshi timatima na u dovhola maipfi kana mafurase. (3-4) ✗	Mugudi u anetshela tshiṭori nga u elela, a tshi ima tshiṅwe tshifhinga, a tshi timatima kana u dovhola maipfi kana mafurase. (5-6)	Mugudi u anetshela tshiṭori nga u elela nahone a tshi ḗifuluhela, a sa imi na u timatima kana u dovhola maipfi kana mafurase. (7)
TSHIELI TSHA 3	A hu na u shandukisa khalo kana voḷumu kha ipfi ḷawe, kana mugudi ha pfali. (1-2) ✗	Mugudi tshiṅwe tshifhinga u a shandukisa khalo kana voḷumu kha ipfi ḷawe, fhedzi a si tshifhinga tshoṭhe tshine a zwi kona. (3-4)	Mugudi u a fhambanya khalo kana voḷumu kha ipfi ḷawe musi a tshi vhala, ha swika hune zwa shumanyana. (5-6)	Mugudi u a fhambanya khalo kana voḷumu kha ipfi ḷawe musi a tshi vhala, ha swika hune zwa shuma tshoṭhe. (7)

Tshandulelo

- Kha vha shandulule maraga u bva kha 14 vha i ise kha vhuimo / mpimo (rating) wa 1-7 nga u kovha nga 2.

Ri na fulufhelo ḷa uri tsumbandila iyi i ḗo vha thusa

- Zwi na ndeme uri vha elelwe uri mishumo ya u linga iyi na ngona dza u rekanya zwi tou vha nyanganyelo fhedzi kana madzinginywa.
- Kha vha shumise ṭhoḗa dza u linga dza vundu (phurovintsi) ḷa havho kana tshiṭiki tsha havho.

U linga Vhukoni: Khadi ya Tshikoro																			
Madzina a Vhagudi	U thetshelisa na U amba		Foniki		U vhala na U Pfesesa	Muñwalo	U ñwala	Nyangaredzo											
Nomboro ya Nyito ya U linga	4.1	U anetshela tshitori a tshi shumisa luambo lwa u šalutshedza, u amba nga zwanġa na u shumisa u vinyuwa ha tshifhařwo.	4.2	U pulana na u ita mukumedzo a tshi shumisa thusedzo dza u tou vhona nga mařo.	4.3	U shumisa ñdivho yawe ya foniki nga ngona na u peřa maipfi na u fhedzisa dikithesheni.	4.4	U a řalukanya na u shumisa pfanywa na mafhambanyi.	4.5	U a řivhea iřo (řimonithara) musi a tshi khou vhala.	4.6	U rera nga muhumbulo muhulwane, vhaanewa vahulwane na puloto ya tshitori. U rera nga ndeme dza vhutsilo dzi re tshitori.	4.6	U shumisa zwiřirathedzhi zwa thangelauñwala. U ñwala nga ha tshenzhelo yawe ene muře. U shumisa kuvhumbele kwone kwa mafhungo, ndongazwiga na mařanganyi.	4.7	U shumisa zwiřirathedzhi zwa thangelauñwala (pre-writing) kha u pulanela u ñwala. U ñwala nga ha tshenzhelo yawe ene muře. U shumisa kuvhumbele kwa mafhungo kwo teaho, ndongazwiga na mařanganyi.			
1																			
2																			
3																			
4																			
5																			
6																			
7																			
8																			
9																			
10																			
11																			
12																			

Gireidi ya 3 Themo ya 4: Mushumo wa U linga ha Fomaḷa wa Sambula

4.1: U THETSHELESA NA U AMBA	
TSHIPIKWA	<ul style="list-style-type: none"> • U anetshela tshiṭori a tshi shumisa luambo lwa u ṭalutshedza, u amba nga zwanḡa na u shumisa u vinyuwa ha tshifhaṭuwo.
KUI TELE	<ul style="list-style-type: none"> • Hezwi zwi nga itiwa tshifhinga tshinwe na tshinwe u bva kha Vhege ya 3 u swika kha Vhege ya 5. • Kha vha ite hezwi nga Ḳavhuraru Ḳinwe na Ḳinwe kana Ḳavhuṭanu nga tshifhinga tsha Nyito ya Oraḷa. • Kana Ḳavhuṭanu Ḳinwe na Ḳinwe nga tshifhinga tsha U vhala na Vhagudi: Nyito ya Thevhelauvhala.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha dzudze kiḷasi i ite nyito ya Vhutsila ha U anetshela Tshiṭori – vhagudi vha shuma nga phere vha tshi ita zwiṭori zwa vhone vhaṅe nga thero ya vha ḡewa. • Kha vha vhidze phere inwe na inwe i ḡe desikeni yavho uri vhagudi vha lingiwe. • Kha vha ri vhagudi vha vha sielisane u vha anetshele tshiṭori tshavho. Vha tea u vha na vhuṭanzi uri: <ul style="list-style-type: none"> a Vha anetshele tshiṭori itshi tshi tshi tevhekana nga ngona. b Vha dzhenisa mathomo, mutumbu na magumo. c A vha dovhhololi zwipiḡa zwa tshiṭori. d Vha shumisa luambo lwa u ṭalutshedza. e Vha amba nga zwanḡa na u shumisa u vinyuwa ha tshifhaṭuwo. • Kha vha linge mugudi muṅwe na muṅwe vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi.

RUBIRIKI	LEVELE YA 1 VHUIMO / MPIMO WA 1-2	LEVELE YA 2 VHUIMO / MPIMO WA 3-4	LEVELE YA 3 VHUIMO / MPIMO WA 5-6	LEVELE YA 4 VHUIMO / MPIMO WA 7
TSHITORI TSHA ENE MUṂE	Tshitori tsho ṅwalululwa tshi tshi bva kha tsha u vhalala na vhagudi, kana kha tshitori tshi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE. (1)	Tshitori a tsho ngo tou ṅwalululwa, fhedzi tshi fana na zwiṅwe. Kana, tshitori ndi tshawe ene muṅe fhedzi a tshi pfadzi. (2)	Tshitori a tsho ngo tou ṅwalululwa, fhedzi tshi fana na zwiṅwe. Kana, tshitori ndi tshawe ene muṅe fhedzi a tshi pfadzi. (3)	Tshitori ndi tshawe ene muṅe, fhedzi a tshi tou pfadza tshoṅthe. (6)
TSHIVHUMBEO TSHA TSHITORI	Tshitori a tshi na mathomo, mutumbu na magumo zwi re khagala. Zwiṅwe zwipiḍa zwa tshitori a zwi ho, nahone thevhekano yo fhiriṅana. (1)	Tshitori tshi na mathomo, mutumbu na magumo. Fhedzi-ha thevhekano ya tshitori yo fhiriṅana. (2)	Tshitori tshi na mathomo, mutumbu na magumo. Vhunzhi ha thevhekano ya tshitori ho dzula nga ngona. (3)	Tshitori tshi na mathomo, mutumbu na magumo zwi re khagala. Thevhekano ya tshitori ho dzula nga ngona. (4)
LUAMBO LWA U ṬALUTSHEDZA	Mugudi u a konḍelwa nga u shumisa luambo lwa u ṭalutshedza hu si na thuso. (1-2)	Mugudi u a kona u shumisa luambo lwa u ṭalutshedza, fhedzi kunangele kwawe kwa luambo ku dzula ku tshi ḍivhea. (2)	Mugudi u shumisa luamba lwa u ṭalutshedza lu no takadza kana lwa ene muṅe nga ṅḍila i no fusha. (3)	Mugudi u shumisa luamba lwa u ṭalutshedza lu no takadza kana lwa ene muṅe nga ṅḍila i no fusha tshoṅthe. (4)
U AMBA NGA ZWANḍA NA U VINYUWA HA TSHIFHAṬUWO	Mugudi u a konḍelwa nga u amba nga zwanḍa na u shumisa u vinyuwa ha tshifhaṭuwo hu si na u thusiwa. (5)	Mugudi u a kona u amba nga zwanḍa na u shumisa u vinyuwa ha tshifhaṭuwo tshiṅwe tshifhinga. (1)	Mugudi u a kona u amba nga zwanḍa na u shumisa u vinyuwa ha tshifhaṭuwo tshiṅwe nga ngona he zwa tea. (1.5)	Mugudi u dzula o nyanyulea nahone u a kona u amba nga zwanḍa na u shumisa u vinyuwa ha tshifhaṭuwo tshifhinga tshinzhi he zwa tea. (2)

4.2: U THETSHELESA NA U AMBA / U PFESESA	
TSHIPIKWA	<ul style="list-style-type: none"> • U pulana na u ita mukumedzo a tshi shumisa thusedzo dza u tou vhona nga maṭo.
KUI TELE	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha zwi ite sa zwone zwa u thoma nga matsheloni sa 'nyusi dza iwe muṅe'. • Kha vha vhidze vhagudi vha 1-2 nga ḍuvha uri vha ite mikumedzo yavho. • Kha vha humbudze vhagudi nga mulovha wa mukumedzo. <ul style="list-style-type: none"> a Kha vha vhidze vhaṅwe tshiṭori tsha vhona vhaṅwe kana zve vha tshenzhela. b Vha tea u ḍa na thusedzo dza zwa u vhona nga maṭo zwa u sumbedzela tshiṭori kana tshenzhelo. c Vha tea u vhudza vhaṅwe zwiṭori kana tshenzhelo nga thevhekano yone. d Tshiṭori tshi tea u vha na mathomo, mutumbu na magumo. e Vha songo dovholola nganetshelo. f Vha tea u shumisa luambo lwa u ṭalutshedza kha u ita uri zwiṭori zwavho kana tshenzhelo zwi takadze. g Vha tea u ṭana thusedzo dza zwa u vhona nga maṭo dzavho vha ṭalutshedze uri ndi mini. • Kha vha linge mugudi muṅwe na muṅwe vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha shumise tshiṭori tsha u vhala na vhagudi tsha vhege yo fhelaho. • Kha vha dzudze kiḷasi uri i shume mushumo uyu. • Nga murahu, kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḍe desikeni yavho vha fhedzise u lingiwa. • Kha vha ri vhagudi vha fhindule mbudziso dza 1-2 dza luṅwe na luṅwe lwa tshaka dzi tevhelaho dza mbudziso dzi no kwama maṅwalwa: <p>Mbudzisotswititi</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Nnyi...? 2 Mini...? 3 Lini...? 4 Hani...? 5 Ngafhi...? <p>Thevhekano ya zwiwo</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Ho bvelela mini mathomoni a tshiṭori? 2 Ho bvelela mini magumoni a tshiṭori? 3 Ho bvelela mini nga murahu ha musi ...? 4 Ho thoma u bvelela zwifhi: ...kana...? <p>U bvumba (U humbulela)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Ni nga bvumba uri ho bvelela mini kha mubvumbedzwa/mutambi...musi tshiṭori tshi tshi fhela? Ngani? 2 Ni nga bvumba uri ho bvelela mini kha ...musi shiṭori tshi tshi fhela? Ngani? <p>U ṭhaṭhuvha</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Ndi mubvumbedzwa ufhio ane na mu takalelesa? Ngani? 2 No ḍiphiṅa nga tshiṭori? Ngani? <p>Thandululo ya thaidzo</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Thaidzo yo vha i ifhio kha tshiṭori? 2 Ni a kona u elekanya nga ha iṅwe thandululo ya thaidzo iyi... (thaidzo i re kha tshiṭori) Thandululo yaṅu ndi ifhio? • Kha vha linge mugudi muṅwe na muṅwe vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi.

	LEVELE YA 1 VHUIMO / MPIMO WA 1-2	LEVELE YA 2 VHUIMO / MPIMO WA 3-4	LEVELE YA 3 VHUIMO / MPIMO WA 5-6	LEVELE YA 4 VHUIMO / MPIMO WA 7
RUBIRIKI				
TSHIVHUMBEO	Tshiitori a tshi na mathomo, mutumbu na magumo zwi re khagala. Zwiñwe zwiipiqa zwa tshiitori a zwi ho, nahone thevhekano yo fhiriřana. (1)	Tshiitori tshi na mathomo, mutumbu na magumo. Fhedzi-ha thevhekano ya tshiitori yo fhiriřana. (2)	Tshiitori tshi na mathomo, mutumbu na magumo. Vhunzhi ha thevhekano ya tshiitori ho dzula nga ngona. (3)	Tshiitori tshi na mathomo, mutumbu na magumo zwi re khagala. Thevhekano ya tshiitori ho dzula nga ngona. (4-5)
U ELELA NA LUAMBO LWA U TALUTSHEDZA	Mugudi u anzela u ima, a tshi timatima na u dovhoolola maipfi kana mafurase. Mugudi u a kondelwa nga u shumisa luambo lwa u řalutshedza hu si na thuso. (1)	Mugudi u a ima tshinwe tshifhinga, a tshi timatima na u dovhoolola maipfi kana mafurase. Mugudi u a kona u shumisa luambo lwa u řalutshedza, fhedzi kunangele kwawe kwa luambo ku dzula ku tshi řivheha. (2)	Mugudi u anetshela tshiitori nga u elela, a tshi ima tshinwe tshifhinga, a tshi timatima kana u dovhoolola maipfi luthihi kana luvhili Mugudi u shumisa luambo lwa u řalutshedza lu no takadza kana lwa ene muñe nga ndila i no fusha. (3)	Mugudi u anetshela tshiitori nga u elela nahone a tshi řifulufhela, a sa imi na u timatima Mugudi u shumisa luamba lwa u řalutshedza lu no takadza kana lwa ene muñe nga ndila i no fusha tshořhe. (4-5)
THUSEDZIDZA U VHONA NGA MAŦO	Mugudi ha ngo řa na thusedzo ya u vhona nga mařo, kana 'thusedzo ya u vhona nga mařo' a ii yelani na tshiitori. (1)	Mugudi o řa na thusedzo ya u vhona nga mařo, kana zwi khagala uri 'thusedzo dza u vhona nga mařo' a i yelani na tshiitori. (2)	Mugudi o řa na thusedzo ya u vhona nga mařo, i no yelana na tshiitori ine a řo i shumisa. (3)	Mugudi o řa na thusedzo ya u vhona nga mařo, i no yelani na tshiitori ine ya takadza. (4)

4.3: FONIKI	
TSHIPIKWA	<ul style="list-style-type: none"> U shumisa ndivho yawe ya foniki nga ngona na u peleta maipfi na u fhedzisa dikithesheni. U talukanya na u shumisa ppanywa na mafhambanyi.
KUITELE	<ul style="list-style-type: none"> Hezwi kha vha zwi ite kha Vhege ya 6 kana 7, nga Musumbuluwo nga tshifhinga tsha ngudo ya Muñwalo.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha vhudze vhagudi vha ye kha siaṭari li songo ñwalwaho tshithu vha ñwale ṭhoho i no ri: Mupeleṭo na Dikithesheni Tshi tevhelaho, kha vhasumbedze vhagudi kupetele kwa siaṭari la bugu dzavho la vha hafu, khathihi na u nombora u bva kha10 kha madzhini, na u bva kha 11-20 vhukati ha siaṭari. Kha vha talutshedze vhagudi uri vhone mudededzi / mugudisi vha do vhidzelela nomboro vha tevhedza nga mubvumo kana ipfi. Vhagudi vha tea u ñwala ipfi tsini na nomboro i re yone. Arali mugudi a tshi nga vha a sa divhi kuñwalele kwa ipfi, u tea u tala kutalo tsini na nomboro. Kha vha gudise vhagudi u sa ita phosho musi wa thesithe, na u sa ṭozimela mishumo ya vhañwe. Kha vha ite mutevhe wa maipfi a 16 a foniki ane vha do a vhidzelela – vha vhe na vhuṭanzi ha uri uri vha katela na maipfi a tevhelaho: divha, gama, awara, ñwala, hafu U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha do huwelela mafhungo a 2, nahone vhagudi vha tea u ñwala PFANYWA dza maipfi ayo, zwi amba: maipfi a no amba zwi no fana. Kha vha vhidzelele maiti mavhili a sa konḡi kana maṭaluli, sa: tshimbila (enda, dzanyuka), sa sinyuwa (dinalea, kwata) khaṭha (nona) kana sema (hamba, teketela) Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha do vhidzelela maipfi a 2, zwino vha khou ṭoda uri vhagudi vha ñwale MAFHAMBANYI a maipfi aya, zwi amba: maipfi a re na ṭhalutshedzo dzi no fhambana. Kha vha vidzelel maṭaluli a sa konḡi kana madzinakhumbulelwa, sa, takala (ṭungufhala, bilufhala) rothalola (fhis), nz. U bva afho, kha vha ite ite mafhungo 2 a dikithesheni, maipfi a 5 kha liñwe na liñwe lao. Vha dzhenise na dzina vhukuma kha fhungo lithihi. Kha vha vhidzelele mafhungo 2 a dikithesheni, vha tshi shumisa mibvumo na maipfi e vhagudi vha funziwa. Musi thesithe yo no fhela, kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi vha dzi lulamise thesite. Kha vha linge mugudi muñwe na muñwe vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi.

RUBIRIKI	LEVELE YA 1 VHUIMO / MPIMO WA 1-2	LEVELE YA 2 VHUIMO / MPIMO WA 3-4	LEVELE YA 3 VHUIMO / MPIMO WA 5-6	LEVELE YA 4 VHUIMO / MPIMO WA 7
MUPELEṬO	Mugudi o ita vhukhakhi hu no fhira ha 5 (1)	Mugudi o ita vhukhakhi ha 4- 5 (2)	Mugudi o ita vhukhakhi ha 2-3 (3)	Mugudi o ita vhukhakhi ha 1 kana (4)
PFANYWA NA MAFHAMBANYI	Mugudi o kona tsumbo ya 1 (1)	Mugudi o kona tsumbo dza 2. (2)	Mugudi o kona tshumbo dza 3. (3)	Mugudi o kona tsumbo dza 4. (4)
DIKITHESHENI	Mugudi o ita vhukhakhi hu no fhira 5 ha mupeleṭo kana ha ndongazwiga. (1)	Mugudi o ita vhukhakhi ha 4-5 ha mupeleṭo kana ha ndongazwiga. (2)	Mugudi o ita vhukhakhi ha 2-3 ha mupeleṭo kana ha ndongazwiga. (3)	Mugudi o ita vhukhakhi hu sa fhiri ha 1 ha mupeleṭo kana ha ndongazwiga. (4-5)

4.4: U VHALA	
TSHIPIKWA	<ul style="list-style-type: none"> • U vhalela nṭha zwi no bva buguni e kha ḽeveḽe yawe. • U shumisa maipfimaḽowelwa, foniki, na zwikili zwa tsenguluso ya tshivhumbeo na zwi re ngomu. • U a ḽivhea iṭo (ḽimonithara) musi a tshi vhala.
KUITELE	<ul style="list-style-type: none"> • Hezwi zwi nga itiwa tshifhinga tshiṅwe na tshiṅwe u thoma kha Vhege ya 6 u swika kha Vhege ya 8. • Hezwi kha vha zwi ite nga tshifhinga tsha U vhala na Vhagudi.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> • Nga tshifhinga tsha ‘U vhala na Vhagudi Hu na U sumbiwa Nḽila’ kha vha vhidze muraḽo muṅwe na muṅwe wa tshigwada uri a ḽe a vha vhalele e eṭhe. • Kha vha ri mugudi a vhalele nṭha zwi no bva kha maṅwalwa o teaho ḽeveḽe yawe. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri maṅwalwa aya a katela na maipfi a no vhalea (dikhoudea.) Kha vha linge muṅwalo na kuṅwalele kwa mugudi muṅwe na muṅwe vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi. • Kha vha vhudzise vhagudi uri ndi zwifhio zwe zwa vha lelutshela, na uri ndi ngafhi he vha konḽelwa. Kha vha vha vhudzise uri vho ḽipfa hani musi vha tshi khou vhala.

RUBIRIKI	LEVELE YA 1 VHUIMO / MPIMO WA 1-2	LEVELE YA 2 VHUIMO / MPIMO WA 3-4	LEVELE YA 3 VHUIMO / MPIMO WA 5-6	LEVELE YA 4 VHUIMO / MPIMO WA 7
U ELELA	Mugudi u anzela u tima-tima musi a tshi khou vhala, u a fhumula musi a tshi swika kha maipfi ane a si a ñivhe kana a pfuka maipfi ane a si a ñivhe, nahone u a dovholola maipfi na mafurase. (1)	Mugudi u vhala a tshi ita a tshi ima tshifhinga tshilapfu ha a tshi tima-tima. Mugudi u na 'zwickhala zwi no haka' zwine a kongelwa u fhira khazwo. (2)	Mugudi u ita a tshi vhala a tshi kañudza mutevhetsindo. Mugudi u a kongelwa nga maipfi magede (mañwe maipfi) na nga / kana nga zwivhumbeo zwa mafhungo. (3)	Mugudi u vhala a tshi elela na u ita a tshi awela. Mugudi u a kona u ñikhakhulula musi a tshi vhala maipfi a no kongelwa / kana zwivhumbeo zwa mafhungo. (4-5)
ZWIKILI ZWA U DIKHOUDA	Mugudi u ñoña thikhedzo nnzhi ya foniki i no bva kha mudededzi / mugudisi uri a vhale ipfi ñine a si ñi ñivhe. Mugudi u a balelwa u ñhukukanya maipfi a bva madungo kana mibvumo. Mugudi u ñivha maipfimañowelwa / maipfimaanzi mañukukuku. (1)	Mugudi u lingedza u shumisa foniki kha u vhala maipfi ane a si a ñivhe fhedzi u ñoña thuso ya mudededzi / mugudisi. Mugudi u a kona u ñhukukanya maipfi a bva madungo kana mibvumo a tshi thusiwa nga mudededzi / mugudisi. Mugudi u ñivha maipfimañowelwa / maipfimaanzi a si manzhi. (2)	Mugudi u shumisa foniki na ñhalusamadungo (syllabification) kha u bula maipfi ane a si a ñivhe, fhedzi tshinwe tshifhinga u a ñoña thuso ya u vanganya/ñanganya mibvumo ya ita ipfi. Mugudi u ñivha maipfimañowelwa / maipfimaanzi manzhi. (3)	Mugudi u shumisa foniki na ñhalusamadungo (syllabification) kha u bula maipfi ane a si a ñivhe, nahone u a kona u vanganya/ñanganya mibvumo ya ita ipfi. Mugudi u ñivha maipfimañowelwa / maipfimaanzi oñhe e a funziwa manzhi. (5)
U MONITHARA ZWIKILI ZWA U DIKHOUDA	Mugudi u na u ñalukanya huñukuku malugana na zwikili zwawe zwa u vhala khathihhi na mvelaphanña ya u vhala. Mugudi ha athu thoma u monithara zwikili zwawe zwa u dikhouda. (1)	Mugudi u na u ñalukanyanya malugana na zwikili zwawe zwa u vhala khathihhi na mvelaphanña ya u vhala. Mugudi o no thoma u monithara zwikili zwawe zwa u dikhouda nahone u ñhisa mbuno kana mbili nga ha mvelaphanña kana khaedu. (2)	Mugudi u na u ñalukanya hu no fusha malugana na zwikili zwawe zwa u vhala khathihhi na mvelaphanña ya u vhala. Mugudi o no thoma u monithara zwikili zwawe zwa u dikhouda nahone u ñhisa mbuno dzi no pfadza nga ha mvelaphanña kana khaedu. (3)	Mugudi u na u ñalukanya hu no fusha tshoñhe malugana na zwikili zwawe zwa u vhala khathihhi na mvelaphanña ya u vhala. Mugudi o no thoma u monithara zwikili zwawe zwa u dikhouda na zwikili zwa u pfesesa (u tolokanya) nahone u ñhisa mbuno dzi no pfadza nga ha mvelaphanña kana khaedu. (4)

4.5: U PFESESA (THOLOKANYO)	
TSHIPIKWA	<ul style="list-style-type: none"> • U űwala nga vhudele na nga ngona. U shumisa muűwalo wa u pomba. • U űwala tshibveledzwa tsha vhuűe tsha mafhungo a no swika 10. U shumisa ndongazwiga yo teaho, zwivhumbeo zwa mafhungo na zwifhinga (makhathi.)
KUITELE	<ul style="list-style-type: none"> • Izwi kha vha zwi ite vha tshi shumisa ngudo ya u űwala dza Vhege dza 3-4, Vhege dza 5-6, kana Vhege dza 7-8.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha shumise tshiűori tsha u vhalala na vhagudi tsha vhege yo fhiraho. • Kha vha dzudze kiűasi i i ite mushumo. • U bva afho, kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi vha űe desikeni yavho vha vha linge. • Kha vha ri vhagudi vha fhindule mbudziso dza 1-2 dzi no kwama lushaka luűwe na luűwe lwa lwa mbudziso dzi tevhelaho dzi no kwama maűwalwa: <ul style="list-style-type: none"> Muhumbulo muhulwane na vhaanewa/vhabvumbedzwa 1 Itshi tshiűori tshi amba nga ha mini? 2 Muhumbulo muhulwane wa tshiűori itshi ndi ufhio? 3 Muanewa muhulwane/vhaanewa vhahulwane ndi vhafhio? 4 űalutshedzani muanewa/mubvumbedzwa uyu. Puloto 1 Ho bvelela mini mathomoni a tshiűori? 2 Ho bvelela mini magumoni a tshiűori? 3 Itshi tshiűori no tshi takalela? Ngani? 4 Ni vhona u nga tshiűori tsho fhela zwavhuűi? Ngani? Ndeme vhutshiloni 1 Ni vhona u nga tshiűori itshi tsho űwalelwa mini – ri khou tea u guda zwifhio khatsho? 2 Ndi zwifhio zwe na guda kha tshiűori itshi? 3 Ni vhona u nga ____ o ita zwone musi a tshi ...? Ngani? 4 Inwi no vha ni tshi nga vha no ita zwifhio? Ngani? • Kha vha linge vhagudi vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi.

	LEVELE YA 1 VHUIMO / MPIMO WA 1-2	LEVELE YA 2 VHUIMO / MPIMO WA 3-4	LEVELE YA 3 VHUIMO / MPIMO WA 5-6	LEVELE YA 4 VHUIMO / MPIMO WA 7
RUBIRIKI				
MIHUMBULO MIHULWANE NA VHAANEWA	Mugudi u a kongelwa nga u topola muhumbulo muhulwane nga ngona kana u tšalutshedza vhaanewa vhahulwane. (1)	Mugudi u a kona u topola muhumbulo muhulwane nga ngona kana u tšalutshedza vhaanewa vhahulwane. (2)	Mugudi u a kona u elelwa zwidodombedzwa zwothe zwi no bva kha tšhitori nga ngona hu na u tšuwedzwa. (3)	Mugudi u a kona u topola zwidodombedzwa zwothe zwi re tšhitori nga u tšavhanya a sa khakhi. (4-5)
PULOTO	Mugudi ha koni u elelwa puloto ya tšhitori a si khou tšuwedziwa zwinzhi. Mugudi ha koni u amba nga puloto. (1)	Mugudi u a kona u elelwa puloto ya tšhitori, fhedzi u a fhiritanya thevhekano ya zwiwo. Mugudi u a kona u tšhisa muhumbulo malugana na puloto fhedzi ha koni u imelela muhumbulo uyu lu no fusha. (2)	Mugudi u a kona u elelwa puloto ya tšhitori, nga thevhekano ya zwiwo i re yone. Mugudi u a kona u tšhisa muhumbulo malugana na puloto fhedzi ha koni u imelela muhumbulo uyu lu no fusha. (3)	Mugudi u a kona u elelwa puloto ya tšhitori, nga thevhekano ya zwiwo i re yone. Mugudi u a kona u tšhisa muhumbulo malugana na puloto nahone u a kona u imelela muhumbulo uyu lu no fusha vhukuma. (4)
NDEME VHUTSHILONI	Mugudi u a kongelwa nga u tšalukanya ndeme ya zwi re tšhitori malugana na vhutshilo, naho a tshi khou thusiwa. (1)	Mugudi u a kona u tšalukanya ndeme ya zwi re tšhitori malugana na vhutshilo, fhedzi u a tšoda u thusiwa. (2)	Mugudi u a kona u tšalukanya ndeme ya zwi re tšhitori malugana na vhutshilo, a sa tšodi u thusiwa, fhedzi ha koni u imelela phindulo ye a űea nga nđila i no fusha. (3)	Mugudi u a kona u tšalukanya ndeme ya zwi re tšhitori malugana na vhutshilo, a sa tšodi u thusiwa, nahone u a kona u imelela phindulo ye a űea nga nđila i no fusha. (4)

4.6: MUÑWALO	
NDIVHO	<ul style="list-style-type: none"> U koplola na u ñwala nga muñwalo wa u ganndisa na wa u pomba a tshi sedzesa kuvhumelwe kwone kwa maļedere na u sia zwikhala (mavhaka.)
KUI TELE	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha zwi ite vha tshi shumisa ngudo dza muñwalo dza Vhege 5-6 kana Vhege 7-8.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha funze ngudo ya muñwalo sa nga misi. Musi vhagudi vha tshi khou kopa kha bodo, vhone kha vha mone-mone vha tshi vha ingamela (u sedza). Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi musi ngodo i tshi khunyelela. Kha vha linge muñwalo wa vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi.

RUBIRIKI	LEVELE YA 1 VHUIMO / MPIMO WA 1-2	LEVELE YA 2 VHUIMO / MPIMO WA 3-4	LEVELE YA 3 VHUIMO / MPIMO WA 5-6	LEVELE YA 4 VHUIMO / MPIMO WA 7
MUÑWALO	Mugudi u a konḁelwa u ñwala nga vhudele na nga ngona kha muñwalo wa u ganndisa na wa u pomba. Muñwalo wawe a u anani siani ļa saizi ya maļedere, kuvhumbelwe kwa maļedere ku anzela u vha kwo khakhea, zwikhala a zwi lingani. (1-2)	Mugudi u a konḁelwa tshiñwe tshifhinga u ñwala nga vhudele na nga ngona kha muñwalo wa u ganndisa na wa u pomba. Muñwalo wawe u nga kha ḁi vha u sa anani siani ļa saizi ya maļedere, kuvhumbelwe kwa maļedere tshiñwe tshifhinga ku vha kwo khakhea, kana zwikhala a zwi lingani tshiñwe tshifhinga. (3-4)	Mugudi u a nzela u ñwala nga vhudele na nga ngona kha muñwalo wa u ganndisa na wa u pomba. Muñwalo wawe a u anzela u anana siani ļa saizi ya maļedere, kuvhumbelwe kwa maļedere ku anzela u vha ku songo khakhea, zwikhala zwi a lingana. (5-6)	Mugudi u a nzela u ñwala nga vhudele na nga ngona kha muñwalo wa u ganndisa na wa u pomba. Muñwalo wawe a u a anana siani ļa saizi ya maļedere, kuvhumbelwe kwa maļedere ku vha ku songo khakhea, zwikhala zwi a lingana. (7)

4.7: U NŴALA	
NDIVHO	<ul style="list-style-type: none"> • U shumisa zwiṭirathedzhi zwa thangelauṅwala kha u pulanela u ṅwala. • U ṅwala nga tshenzhelo yawe ene muṅe. • U shumisa kuvhumbele kwa mafhungo kwo teaho, ndongazwiga na maṭanganyi.
KUI TELE	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha zwi ite vha tshi shumisa ngudo dza u vhala dza Vhege 3-4, Vhege 5-6, kana Vhege 7-8.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha funze ngudo dza u ṅwala sa nga misi. • Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi musi saikiḽi ya u ṅwala i tshi fhela. • Kha vha linge muṅwalo wa mugudi vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi.

RUBIRIKI	LEVELE YA 1 VHUIMO / MPIMO WA 1-2	LEVELE YA 2 VHUIMO / MPIMO WA 3-4	LEVELE YA 3 VHUIMO / MPIMO WA 5-6	LEVELE YA 4 VHUIMO / MPIMO WA 7
U PULANA	Hu na vhuṭanzi vhu si vhuṅzhi ha u shumiswa ha tshiṭirathedzhi tsha u pulana. (1)	Hu na vhuṭanzinyana ha u shumiswa ha tshiṭirathedzhi tsha u pulana, fhedzi puḵane ya hone a yo ngo fhelela. (2)	Hu na vhuṭanzi vhu re khagala ha u shumiswa ha tshiṭirathedzhi tsha u pulana, nahone puḵane ya hone yo fhelela. (3)	Hu na vhuṭanzi vhu re khagala ha u shumiswa ha tshiṭirathedzhi tsha u pulana, nahone puḵane ya hone yo fhelela nahone i na zwidudombedzwa nga vhuḍalo. (4)
U TSHIMBILA NA ṬHOHO	Mugudi u a konḍelwa nga u ṛwala nga tshenzhelo yawe ene muṅe. U a konḍelwa nga u pfesesa kuitele uku, kana a si zwawe – u tou kopa tsumbo ya mudededzi / mugudisi. (1)	Mugudi a nga vha a tshi khou ṛwala nga tshenzhelo yawe ene muṅe. U a kona u pfesesa kuitele uku, nahone ndi zwawe, naho zwi tshi fana na zwa tsumbo tsumbo ya mudededzi / mugudisi. (2)	Zwi khagala uri mugudi u khou ṛwala nga tshenzhelo yawe ene muṅe. Muhumbulo ndi wa ene muṅe – u bva khae. (3)	Zwi khagala uri mugudi u khou ṛwala nga tshenzhelo yawe ene muṅe. Muhumbulo u kwama ene muṅe nahone ndi wawe, nahone u pfala u si wa muthumunzhi nahone u wa vhukuma. (4)
TSHIVHUMBEO TSHA MAFHUNGO NA U SHUMISWA HA MAṬANGANYI	Mugudi u a konḍelwa u vhumba mafhungozwao nga ngona, nahone ha shumisi mafhungombumbano. (1)	Mugudi u a kona u vhumba mafhungozwao nga ngona, fhedzi ha shumisi mafhungombumbano. (2)	Mugudi u a kona u vhumba mafhungozwao nga ngona, nahone u a kona u vhumba fhungombumbano iṭhihi nga ngona. (3)	Mugudi u a kona u vhumba mafhungozwao nga ngona, nahone u a kona u vhumba mafhungombumbano a 2 nga ngona. (4)
NDONGAZWIGA	Mugudi u a konḍelwa nga u shumisa maḷederedanzi na zwitopo tshifinga tshoṭhe nahone nga ngona. (.5)	Mugudi u a kona u shumisa maḷederedanzi na zwitopo tshifinga tshoṭhe nahone nga ngona, fhedzi u konḍelwa nga u shumisa zwiṅwe zwiga zwa ndongazwiga. (1)	Mugudi u a kona u shumisa zwiga zwoṭhe zwa ndogazwiga zwa a funziwa, fhedzi u ita a tshi khakha tshiṅwe tshifinga. (1.5)	Mugudi u a kona u shumisa zwiga zwoṭhe zwa ndogazwiga zwa a funziwa nahone ha anzeli u khakha. (2)